

Sanja Vulić

Govor Hrvata u Mađarskoj koji su podrijetlom sa širega ogulinskoga područja

U Mađarsku, sjeverno od grada Pečuha, a u blizini Dombovara, početkom 18. stoljeća, tj. g. 1715., iselila je skupina Hrvata iz središnje Hrvatske. Smjestili su se u sela Mágocs (Magoč), Nagyhajmás (Hajmaš) i Bikal (Bikal). Govori tih Hrvata imali su čakavsku osnovicu, s više ili manje inonarječnih utjecaja. Temeljeni su na ikavsko-ekavskom dijalektu čakavskoga narječja, premda ne rabe upitno-odnosnu zamjenicu ča. Danas mjesne govore Magoča i Bikala više nije moguće istražiti jer su govornici hrvatskoga jezika izumrli, a njihovi potomci potpuno pomađareni. Hrvatskim jezikom govori još samo jedan stanovnik Hajmaša, osamdesetjednogodišnji Josip Kasonjić. U srpnju 2004. imala sam sreću dugo razgovarati s Josipom Kasonjićem u njegovu domu u Hajmašu. Na temelju toga razgovora zaključila sam da je hajmaški govor temeljno čakavski, s nešto kajkavskih i još više štokavskih značajki prihvaćenih još prije preseljenja, te da je naknadno, posebice na leksičkoj razini, pretrpio znatniji štokavski utjecaj, možda i inojezični. Ukratko, na temelju govora posljednjega Hrvata u Hajmašu, te usporedbe toga govora s čakavskim govori-ma u ogulinsko-modruškoj udolini i Gackoj dolini, sa sigurnošću se može utvrditi da su Hajmašani bili podrijetlom s područja između Ogulina i Otočca te da su njihovi predci, na putu prema Hajmašu, došli u kontakt i s nekim drugim štokavskim govorima od kojih su preuzeli pojedine balkanske turcizme.

O čakavskoj osnovici kakva je u ogulinskom kraju svjedoči ikavsko-ekavski refleks jata tipa dite, lipo, misec, mliko, sikira, ded, praded, mesto, seno, venčanje, misit testo, oblici na -ega tipa tega, sedmega, osmega, zatim 3. lice množine prezenta tipa moredu, razumidu, realizacije crikva, črišnja, zatim kadi u značenju 'gdje', šćakavizmi gušćar i klišće, depalatalizacija lj > j kao npr. kradjivac, nedija, blagdanska imena Velika Maša i Mala Maša za blagdane Velike i Male Gospe. Usto, sukladno govorima ogulinskoga kraja, u hajmaškom se govoru rabe oblici glagolskoga pridjeva radnoga tipa dodal, počel, prodikal, svidočil, znal, genitiv množine s nultim nastavkom tipa dvadeset kuć, šest godin, sto hijad, grančic, imenica merlin u značenju 'mrkva', realizacija sobota,

turcizam divanit u značenju 'govoriti, razgovarati'. Blagdansko ime Svetica za blagdan Svijećnice, koje se rabi u hajmaškom govoru, specifično je za ogulinski kraj, kao i ime Mrtve gode za Dušni dan. Isto vrijedi i za primjere s protetskim u pod utjecajem kajkavskoga narječja, premda je takvih primjera u hajmaškom govoru veći broj nego u današnjim pojedinim govorima ogulinskoga kraja, npr. vujac 'ujak' i vujna 'ujna', vuvo 'uho', vučit se 'učiti', vusnice 'usne'.

Neke su značajke zajedničke čakavskim govorima gradišćanskih Hrvata koji potječu s približno istoga područja kao Hajmašani, npr. imena država u srednjem rodu tipa Hrvatsko, s genitivom Hrvatskega, imenice potpauz 'pazuh' i žitak 'život', svetilo 'napravica kojom se škropi blagoslovljenom vodom', lastovica 'lastavica', glagol vidit se u značenju 'svidati se', prilog morebit u značenju 'možda', poldrug u značenju 'jedan i pol', kuliko 'koliko', tuliko 'toliko', perfekt tipa kad su tili peć u značenju 'kad su pekli', ikavizam ripa 'repa', čuvanje samoglasnika a, odnosno e u genitivnim oblicima tipa decembara ili decembra, dva litera, realizacija nepčanika nj u glagolu učinjit, leksička realizacija lasi u značenju 'kosa', pridjev kršćanski samo u značenju 'katolički' (nasuprot lutranski 'protestantski'), zatim brojevi tipa jedanaest, dvanajst, trinaest, četrnaest, petnaest, šesnaest. Mnoge od tih realizacija zajedničke su današnjim gradišćanskohrvatskim govorima i govorima ogulinskoga kraja. Zanimljiv su i prilozi kadarkoli u značenju 'nekad, nekoć', te komaj u značenju 'jedva', kao i oblici pet čoviki, sto čoviki.

U doticaju sa štokavcima prihvaćeni su turcizmi komšija 'susjed', halvija (premetanjem od avlija 'dvorište'), pender 'prozor', čakšire 'hlače', menduše 'naušnice', kašika 'žlica', ođakar 'dimnjačar', zatim grecizam drum 'cesta' itd. Hajmaške realizacije balkanskih turcizama tipa pender, menduše, ođakar pokazuju da se u hajmaškom govoru ne realizira fonem dž.

Na leksičkoj je razini na hajmaški govor s vremenom počeo utjecati dominantni mađarski jezik.

Uvodne napomene

Kompaktne hrvatske zajednice u dijaspori nedvojbeno su bogata vrela za stručna i znanstvena istraživanja različitoga tipa, a najčešće pobuđuju zanimanje povjesničara, etnologa, muzikologa i jezikoslovaca, i to ponajprije dijalektologa. Usredotočimo li svoju pozornost na starije hrvatske manjinske zajednice u Srednjoj Europi, lako ćemo se uvjeriti da je većina tih zajednica svestrano istraživana, osobito od početka 20. stoljeća pa nadalje, o čem ponajprije svjedoče brojni objavljeni radovi sa spomenutom temati-

kom. No kako je uvijek i u svemu moguće naći iznimke, tako su i poneke manjinske skupine ostale gotovo zaboravljene. Među takve zaboravljene pripadaju i potomci Hrvata koji su g. 1715. iselili s područja koje gravitira gradu Ogulinu, te se naselili u Mađarskoj. U novoj su se domovini nastanili u Pečuškoj biskupiji, u selima Mágocs (Magoč), Nagyhajmás (Hajmaš) i Bikal (Bikal) sjeverno od grada Pečuha, u blizini gradića Dombovara. Premda je riječ o velikom iseljeničkom valu koji se dogodio pred manje od tristo godina, ti su Hrvati u matičnoj domovini bili gotovo posve zaboravljeni. Da je matična domovina za njih pokazivala zanimanje, možda se ti Hrvati ne bi bili tako brzo i temeljito pomadarily. Poražavajuća je naime činjenica da među potomcima tih hrvatskih doseljenika danas hrvatski govori još samo jedan čovjek, i to u vrlo podmakloj životnoj dobi. Kada njega više ne bude, zajedno s njim umrijet će i jedna čitava hrvatska manjinska zajednica, slabo istražena i gotovo posve zaboravljena. Razmišljajući danas o tom fenomenu možemo umirivati savjest dvojbenom postavkom kako je njihova asimilacija bila neminovna, te da se možda nije mogla ni ublažiti ni usporiti. No nedvojbeno je nepobitna činjenica kako se nipošto nije trebalo dogoditi da ta zajednica izumre neistražena i zaboravljena. Još prije tridesetak godina bila su moguća temeljitija dijalektološka, pa i etnografska istraživanja. Danas, doslovce u posljednji trenutak, moguć je tek spas od potpunoga zaborava.

Pritom nepristrano valja naglasiti da je za pravodobno istraživanje toga govora dovoljno bilo pažljivo čitati postojeću literaturu i krenuti naznačenim tragom. Naime, kada je pred više od četrdeset godina srpski dijalektolog Pavle Ivić objavio svoju raspravu »Prilog rekonstrukciji predmigracione dijalekatske slike srpskohrvatske jezičke oblasti« (1961.–62.), u tom je svom radu pozornost posvetio i čakavskim govorima s ikavsko–ekavskim odrazom jata. Pišući o ikavsko–ekavskim govorima s čakavskom osnovicom u Mađarskoj, u podrubnici pod rednim brojem 10. Pavle Ivić je zapisao: »Izgleda da su ovakvog tipa, doduše nešto štokavizirani, i govori ostataka hrvatske manjine u mestima Nagyhajmás i Bikal severno od Pečuja.«¹ Iz Ivićeva se navoda može razabrati da je u to doba, u dva od triju sela koja su nastanjivali potomci Hrvata iz ogulinskoga kraja, još bilo govornika hrvatskoga jezika, pa se tada još moglo provesti temeljitije istraživanje. Na žalost, taj Ivićev navod nije pobudio zanimanje hrvatskih

---

1 Ivić, str. 122., podrubnica 10.

dijalektologa. S druge strane, doslovce do kraja svoga života neumorni istraživač Hrvata u dijaspori Stjepan Krpan, koji je pri svojim istraživanjima primjenjivao interdisciplinarni pristup, nije zaboravio tu hrvatsku zajednicu. Nema naznaka da je Krpan poznao Ivićev tekst, pa se može pretpostaviti da je iz nekih drugih izvora saznao za te Hrvate kraj Dombovara. O njima se raspitivao kod svojih prijatelja i znanaca, također mađarskih Hrvata. U pomoć mu je pritekao dugogodišnji istraživač hrvatske baštine u Mađarskoj Živko Mandić, koji je Krpana u svom pismu od 21. siječnja 1992. g. izvijestio da »u Nagyhajmásu još ima jedan stariji muškarac koji govori čakavskim narječjem«². Na žalost, prof. Krpan za svoga još kratkoga života koji mu je bio preostao nije se uspio susresti s tim posljednjim govornikom hrvatskoga jezika u Hajmašu. Još je samo uspio istražiti da je tu najvjerojatnije riječ o potomku nekadašnjih iseljenika iz ogulinskoga kraja, pa u svom tekstu naslovljenom »Od Ogulina do Dombovara« (1993.) Krpan piše: »Na kraju ovog iskaza pitamo se u koja su se to mjesta doselili ogulinski čakavci 1715. g. Prema nekima, istina nepotpunim podacima primila su ih sela Mágocs, Nagyhajmás i Bikal zapadno, odnosno jugozapadno od Dombovara«.³

Krpanovim je tragom krenuo Đuro Franković, o čem je informirao dijalektologa Miju Lončarića koji je 1996. potražio toga posljednjega govornika i zabilježio nekoliko značajki njegova govora. O tom je, zajedno s Ankicom Čilaš, izvijestio u izlaganju »Najistočniji čakavski govor — Hajmaš« na V. međunarodnom kroatističkom znanstvenom skupu u Pečuhu, 24. studenoga g. 2000. To je kratko izlaganje objavljeno 2005. u knjizi Mije Lončarića *Kajkaviana & alia* (str. 401.–404.). Izlagači priopćuju da je u osnovici hajmaškoga govora čakavski ikavsko–ekavski dijalekt. Upozoravaju na primjere jake vokalnosti, a navode i nekoliko značajki hajmaškoga konsonantizma. Navode i protetsko *v-* te još neke osobine koje upućuju na zaključak da su predci Hajmašana bili susjedi s kajkavcima. Vrlo se kratko osvrću na sklonidbeni sustav imenica i na nekoliko glagolskih oblika. Po Lončariću, Kasonjić je izjavio da potječe iz Dalmacije, dok meni Dalmaciju uopće nije spominjao. Svoje zaključke o podrijetlu hajmaškoga govora Lončarić i Čilaš temelje na antroponimiji. Budući da u Hrvatskoj nema prezimena Kasonjić, dovode ga u vezu s

2 Vidi: Krpan, str. 48.

3 Krpan, isto

prezimenom Kasunić koje se susreće u ogulinskom kraju ili sjevernije, u području prema Karlovcu i Slunju. U dijalekatnom smislu određuju to područje kao prijelazno čakavsko–štokavsko područje s kajkavskim osobinama.

Budući da sam u više navrata istraživala govore ogulinskoga kraja, odlučila sam i sama razgovarati s posljednjim hrvatskim govornikom iz Hajmaša. No zbog brojnih drugih obveza u Hajmaš sam stigla tek u srpnju 2004. Pri organizaciji toga terenskoga istraživanja veliku mi je pomoć pružio etnolog Đuro Franković, također mađarski Hrvat, a u pomoć mi je pritekao i povjesničar iz Zagreba Željko Holjevac.

Premda je već bio ušao u osamdeset i prvu godinu svoga života, posljednji hajmaški Hrvat Josip Kasonjić dočeka me je vrlo srdačno. Bio je presretan što ima prigodu s nekim govoriti hrvatski jer nakon smrti svoga oca nema više s kime razgovarati na svom jeziku. Unatoč svemu tomu, Kasonjić još uvijek izvrsno zna svoj hajmaški govor, sa sačuvanim i gramatičkim sustavom i leksičkim fondom. Usto, premda je već u devetom desetljeću života, posljednji hajmaški Hrvat iznimno je vedra duha i bistra uma. Ukratko, na temelju njegova govora moguće je izvršiti usporedbu hajmaškoga govora s današnjim govorima ogulinskoga kraja. Kasonjić naime ne zna iz kojega su kraja došli njegovi predci jer se to nije pamtilo, ali se s naraštaja na naraštaj prenosilo sjećanje da su došli iz Hrvatske i da govore hrvatskim jezikom.

Osnovne fonološke značajke hajmaškoga govora

Hajmaški govor karakterizira dvoakcenatski sustav sa dva silazna akcenta, od kojih je jedan dug, a drugi kratak. Dugosilazni se naglasak ostvaruje u jednosložnim riječima, na prvom slogu dvosložnih riječi, iznimno na drugom slogu dvosložnih riječi, a u trosložnima je na prvom slogu ili na drugom slogu, npr. *dîm, drôb, klâs, mîr, nôž, plûg, pût, sîp, strîc, zmâj, plêst, dûg žîtak, âdvent, Bâdnjak (Âdam i Êva), lônac, pêta* (na nozi), *pêtak, pîla, zvîzda, krûšno têsto, žûta fârba, stâra, stâri, jêdan pâr, urgânj, dvâdeset, trîdeset, nâjmlaji, pijânac, vrućîna, pričêstit*. Ostvaruje se i na višesložnim riječima, odnosno naglasnim cjelinama, npr. *famîlija, privatizâcija, u Hajmâšu*. Kratkosilazni se naglasak također ostvaruje na jednosložnim riječima, na prvom slogu dvosložnih i trosložnih, dok je na

četverosložnim riječima moguć na prvom i na drugom slogu, npr. *gròzd*, *dàska*, *čàša*, *kàpa*, *lòza*, *nòkat*, *pòst* (u standardnom jeziku *pòst*), *mòja mät*, *strìna* (u standardnom jeziku *strìna*), *vìšnja*, *òko* (dio tijela), *pàša* 'ispaša, paša', *přsten* 'prsten općenito i vjenčani prsten', *zmìja*, *žìto*, *dànas*, *sùtra*, *lèpinja*, *lišica*, *mòlitva*, *pùstara*, *vìnograd*, *zèlena*, *košàrica*, *rùkavica*, *sìromaštvo*, *mladòženja* i *mlàda*. Nenaglašena dužina može se u tom govoru ostvariti samo iza akcenta, i to kratkosilaznoga. Obično je to na dvosložnim riječima (npr. *kòlāč*, *kòkōš*, *kòmpīr*, *òblāk*, *pālāc*, *pāmēt*, *pāštīr*, *plāfōn*, *rùkāv*, *sāpūn*, *vītār*, *dòdāl*, *nātrāg*), odnosno na dvosložnim naglasnim cjelinama (npr. *ì jā sam tāko pòčēl*), ali je moguća i na trosložnima i višesložnima (npr. *Hřvātsko*, *hřvātska mīsa*, *īmendān*, *očēnāš* / *òčenāš*, *četrdēsēt*). Neki drugi naglasak (osim navedena dva silazna) može se u tom govoru čuti tek ponekad, bez određenoga pravila, pa su takvi primjeri praktički zanemarivi. Tako su npr. moguće fakultativne realizacije *nā to mēsto*, *sāki mīsec*, *dāleko*, *břke*, *pījem*, *vūsnice*, *zažāri*, *póldrug*, *gācice* koje nisu fonološki relevantne. Akcenatski odnosi tipa *kòmšija* — *komšīnsko*, *čòvik* mn. *čòviki*, *dīgāl* 'digao' > *nādīgal* 'nadigao', *kāšika* > *kašīčica*, *Mādār* > *Mađārica*, *gùšcār* 'gušter' > *gušcārka* 'gušterica', *udòvica* > *ūdovac*, *òđāk* > *ođākār*, *krīzmat* > *krīzmānje*, *trīdeset* — *četrdēsēt*, kao i realizacije tipa *oni pivādu*, *oni gledādu* upućuju na pretpostavku da je naglasak prvotno bio na trećoj mori od kraja riječi, ali da se pod utjecajem mađarskoga jezika regresivno pomicao prema početnom slogu riječi. No budući da je danas previše odstupanja od toga pravila, nije moguće sa sigurnošću tvrditi da je tako bilo. U prilog toj pretpostavci ide činjenica da je u svim ostalim značajkama hajmaški naglasni sustav srodan naglasnom sustavu u govoru Oštarija (u ogulinskom kraju), koji također ima dvoakcenatski sustav s dva silazna akcenta, a naglasak je smješten na trećoj mori od kraja riječi, ali uz brojna odstupanja u današnjem govoru toga mjesta. S druge strane valja ipak imati na umu da je u hajmaškom govoru znatno veći broj dvosložnih riječi s kratkosilaznim naglaskom na prvom slogu. Toj skupini pripada i naglasak imenice *mòre* 'mòre' (u standardnom jeziku *môre*)⁴.

4 Imenica srednjega roda *more* s kratkosilaznim naglaskom tj. *mòre* inače je karakteristična za govor grada Dubrovnika.

Za razliku od naglasnoga sustava, u kojem je moguće utvrditi određene pravilnosti na temelju govora jednoga kazivača, za točno utvrđivanje značajki samoglasničkoga sustava to nije moguće. Posljednji hrvatski govornik iz Hajmaša vrlo često, ali ne redovito, izgovara duge naglašene samoglasnike *a*, *e*, *o*, *u* više ili manje zatvoreno, npr. *dâni*, *četrdēsēt dân*, *imânje*, *kvâs*, *lâsi*, *notâruš*, *râkija*, *râž*, *šârloš*, *venčânje*, *divânit*, *znâm*, *pečênje*, *sêno*, *stêna*, *pred vêčer*, *Bêla nêdilja*, *svêta*, *sêlski*, *têško je bilo*, *šêtam se*, *šêtal sam se*, *čôrba*, *Dôva*, *Lôvro*, *nôc*, *tôrba*, *zôb*, *Ijd. mâsnim nôžom*, imperativ *dôjdi*, *kûm*, *mûdar*, *jâko škûtra*, *zbûrgat se*, *kâko sam zbûrgan*, *da se ne zbûrgadu*. Budući da su još brojniji primjeri nezatvaranja spomenutih samoglasnika u istim oblicima, nije moguće utvrditi sustavna obilježja te pojave. Isto se može reći i za kazivačev otvoren izgovor kratkoga *e* u prvom naglašenom slogu. Za takav izgovor također nije moguće utvrditi sustavnu zakonitost, a s velikom se vjerojatnošću može smatrati posljedicom utjecaja mađarskoga jezika u kojem se kratki samoglasnik *e* izgovara otvoreno, npr. *čêtrtak*, *jêčam*, *lêpinja*, *mênduše*, *svêkar*, *svêkrva*, *žêna*, Ijd. za *pêcôm*, infinitiv *pêc*, prezentski oblik *jêdêm*, prilog *jêptino*, komparativni oblik *têžjê*. Taj utjecaj ne začuđuje jer posljednji govornik mađarskoga jezika već godinama u svojoj sredini jedino komunicira na mađarskom, a na hrvatskom tek iznimno.

Refleks jata u hajmaškom govoru prepoznatljivo je ikavsko–ekavski refleks prema tzv. pravilu Meyera i Jakubinskoga, što nedvojbeno pokazuje da je u osnovici toga govora čakavski ikavsko–ekavski dijalekt. Hoće li se u tom dijalektu u pojedinom slučaju ostvariti ikavski ili ekavski refleks jata zavisi o raspodjeli fonema. Naime, prema pravilu Meyera i Jakubinskoga ekavski se refleks jata ostvaruje ispred fonema *t*, *d*, *n*, *l*, *r*, *z*, *s* iza kojih slijede *a*, *o*, *u* ili $\emptyset$. U ostalim se slučajevima ostvaruje ikavski refleks jata. Prema tom pravilu, u hajmaškom se govoru ostvaruje npr. ekavski odraz jata u riječima *mêsto*, *srêda*, *Têlova*, *venčânje*, *vênčali*, *stêna*, *sêno*, a ikavski odraz u realizacijama *čôvik*, *dîca*, *dîte*, *mîsec*, *mlîko*, *òrîj*, *pîvač*, *rîč*, *sîkira*, *snîg*, *ždrîbe*, *dvî–trî gòdine*, *pîvat*, *što im trîba*, *lîpo*. Navedeni primjeri pokazuju da su ovom prigodom zanemarene različite artikulacijske značajke hajmaškoga *e* jer, kako je već spomenuto, nije moguće utvrditi njihovu fonološku relevantnost. Zato se realizacije kao *stêna*, *sêno* ovdje razmatraju kao primjeri s ekavskim refleksom jata.

Ikavski se odraz jata ostvaruje i u riječi *rìpa*⁵ 'stočna repa' i *cùkrena rìpa* 'šećerna repa'. Ikavizam *rìpa* rabi se i u ogulinskom kraju (npr. u govoru Oštarija), a također i u gradišćanskohrvatskim govorima. Raspored ikavskoga i ekavskoga refleksa jata prema pravilu Meyera i Jakubinskoga obično se u dijalektološkim raspravama ilustrira svezom *misit testo* koju susrećemo i u hajmaškom govoru, tj. *mìsit tèsto*. Usto valja spomenuti da se u hajmaškom govoru susreću i pojedina odstupanja od toga pravila i to u korist ikavskoga refleksa jata, npr. *tìrat*, *pìsma*, *vìtār*, *svìdočit*, *zdìla* (potonji je ikavizam vjerojatno analogija prema deminutivu *zdìlica*). Pritom treba imati na umu da su neke riječi samo prividno ikavizmi. Takav je npr. glagol *nimat* (prez. *nìmam*) u kojem samoglasnik *i* nije odraz jata nego je nastao kao spoj sveze *ne imat* nakon gubljenja samoglasnika *e*. No u hajmaškom se govoru usporedno rabi i istoznačna realizacija *nemat* (prez. *nêmam*) za koju se može pretpostaviti da se u tom govoru počela kasnije rabiti dok je realizacija *nimat* starija. Od praslav. *êsti*⁶ u hajmaškom se govoru razvilo *jìst* 'jesti', a od glagola koji su završavali na *êti*⁷ u hajmaškom se govoru susreću infinitivi sa završetkom *it*, te u skladu s tim glagolski pridjevi sa slijedom *il*, npr. *živit*, *famìlija je živila*, *iz tēg smo živili*.

U hajmaškom se govoru ne rabi stariji ikavizam *drivo* nego samo inačica *dřvo* sa slogotvornim *r*, i to u značenjima 'stablo i drvo za ogrjev'. Protivno tomu, slijed *ri* se ostvaruje u tipično čakavskom leksemu *crikva* (prema starocrkvenoslavenskomu *crьky*, gen. *crьkьve*), npr. *kršćànska crikva*. Istodobno izostaje promjena *ra* > *re* koja je uobičajena u čakavskom ikavsko–ekavskom dijalektu, pa se rabe samo primjeri sa slijedom *ra*, tj. *krast* (*kràčjivac kràde*), *râst* (*žìto râste*) i *vrâbac*. Isto je i u govorima ogulinskoga kraja (npr. *râst*, prez. *ràstiēm*⁸) u Oštarijama. Također izostaje inače u čakavaca vrlo česta realizacija *teplo* pa se u Hajmašu rabi inačica *tòplo*. Isto se može reći i za u čakavskom ikavsko–ekavskom dijalektu vrlo čest prijelaz prednjega nazala u *a* ispred *j* i *ž* koji je u hajmaškom govoru nepoznat, što potvrđuju primjeri *jěčam*, *jèzik*, *žèdan*, *žèt*, *žètva*. Tipično čakavska zamjena poluglasa samo-

5 Ikavizam *rìpa* (u značenju *repa*) rabi se i u gradišćanskohrvatskim govorima.

6 Vidi: Skok, knj.1., str. 776.

7 Vidi: Skok, knj. 3., str. 682.

8 Hajmaški se govor bitno razlikuje od oštarskoga po izostanku dvoglasa *ie* i *uo*.

glasnikom a prepoznatljiva je u hajmaškom prilogu *kadi* u značenju 'gdje' kao izrazito čakavska realizacija.

Promjena *u > e* susreće se u prilogu *ùjetro* 'ujutro', a promjena *o > e* u blagdanskome imenu *Mihêlja* 'blagdan sv. Mihovila'. Ovom prigodom valja izdvojiti i hajmašku realizaciju *kòmpir* 'krumpir'. U govorima ikavsko-ekavskoga dijalekta vrlo je česta realizacija *sobota* 'subota'. Rabi se i u govorima ogulinskoga kraja, a isto tako i u govoru Hajmaša: *sòbota*. U hajmaškim priložima *kùliko* 'koliko' i *tùliko* 'toliko' izgovara se samoglasnik *u*. Ta se značajka obično smatrala kajkavskom. Međutim, realizacije *kùliko* i *tùliko* uobičajene su u čakavskom govoru Oštarija, u svim gradišćanskohrvatskim govorima koji pripadaju ikavsko-ekavskomu dijalektu, a susreću se i u ponekim gradišćanskohrvatskim govorima koji pripadaju južnočakavskomu ikavskomu dijalektu, ili pak u mješovitim štokavsko-čakavskim gradišćanskohrvatskim govorima kojima je osnovica južnočakavski ikavski dijalekt. Također se rabe i u ponekim govorima gradišćanskohrvatskih štokavaca. Sudbina prijedloga, odnosno prefiksa *vb* u hajmaškom je govoru različita. Odras promjene *vb > v* (tj. gubljenja poluglasa), koja je karakterističnija za čakavsko narječje, nalazimo u imenicama *tòrāk* 'utorak' i *čér* 'jučer' (s dokidanjem inicijalnoga *v-* iz skupova *vt-*, odnosno *vč-* poslije gubitka poluglasa). Kao u štokavskom narječju, danas se redovito rabi prijedlog *u* kao odraz promjene *vb > u*, npr. u *crikvu*, *u křčmu*. Sukladnu promjenu nalazimo u hajmaškim imenicama *udòvica*, *ùdovac* u kojima je samoglasnik *u* »nastao vokalizacijom *vb-* u praslav. korijenu *vbđ-* pred dentalom«⁹ (tj. pred fonemom *d*).

U hajmaškom se govoru srazmjerno često događa redukcija zanaglasnoga fonema *e*, bilo unutar jedne riječi ili pak unutar naglasne cjeline, npr. *pòndiljak* / *pòndijak* (< *ponediljak*); *Pòjdi tàj kòmpir!* (< *pojedi*) 'pojedi taj krumpir!'; *Kòj tàj bìl?* (< *ko je*) 'tko je to bio?'; *Štòj to?* (< *što je*) 'što je to?'. Da ta pojava nije bez iznimaka pokazuju realizacije kao npr.: *Štò je?* *Štò je sad?*

U hajmaškom govoru izostaje promjena *l > o* na kraju sloga, odnosno na kraju riječi. To posebice dolazi do izražaja u glagolskom pridjevu radnom, na kraju riječi, npr. *đigāl* 'digao', *nàdigal* 'nadigao', *pòslāl*, *šètal*, *znāl*, *bìl*, *svìdočil* itd. Također izostaje i u drugim vrstama riječi, npr. na kraju unutarnjega sloga u odnosnom pridjevu tipa *sèlska kùća*.

9 Skok, knj. 3., str. 536.

U posuđenicama muškoga roda na *-er*, odnosno *-ar*, te posebice u njihovim sklonidbenim oblicima i izvedenicama, alterniraju samoglasnici *a* i *e*, što pokazuje da njihova raspodjela nije u potpunosti usustavljena, npr. *sêdmega decèmbëra* / *decèmbëra*; *òsmëga decèmbëra* / *òsmëga decèmbëra*; *meš'ërica*, ali: *mëštar*; *Silvester*; *dvâ lîtera*, *dvânâjst lîteri*.

Od praslavenskoga skupa *tj* u hajmaškom se govoru razvio fonem *ć*, npr. *dùcân*, *kùća*, *dvâdeset kùć*, *nâcve*, *nôć*, *krùšna péc*, *Bòžíc*, *gâćice*, *mòmčić*, *prâščić*, *kršćânska críkva*, *àko se će ùdât*, *na drûmu cedu làglje vûc kôla*, *već nîje dõbro hřvâtski znâl*, *gùšćâr*, *gušćârka*, *klišće* itd. Hajmaško je *ć* bliže štokavskom nego tipično čakavskom izgovoru, premda se taj izgovor ponekad približava čakavskom, no takve se artikulacijske pojavnosti opet ne mogu smatrati fonološki relevantnima, barem ne na temelju potvrda iz govora posljednjega hajmaškoga Hrvata. Doduše, iz potvrđenih primjera zamjetno je da se nešto mekše *ć* u pravilu ne izgovara u tuđicama tipa *dùcân* za koje se može pretpostaviti da su u hajmaškom govoru prihvaćene kasnije.

Refleks praslavenskih skupova **stj* i **skj* u hajmaškom je govoru *šć*. Ti su šćakavizmi tipično čakavske značajke hajmaškoga govora, npr. *gùšćâr* 'gušter', *gušćârka* 'gušterica', *klišće* 'klijesta', *vòšćëna svîća* 'voštanica'.

Hajmaški primjeri *mlâji* (komparativ od *mład*) i *nâjmłaji* (superlativ) potvrda su odraza praslavenskoga skupa **dj > j*, kao što je uobičajeno u čakavskom narječju. Međutim, refleks praslavenskih skupova **zdj* i **zgj* jest skup *žd*, npr. *mòžďân*. Kao odraz sekundarne praslavenske skupine **db/vj*, u hajmaškom je govoru (nakon redukcije poluglasova) izvršeno novo jotovanje *dj > đ*, što je opet više štokavska značajka, npr. *gròžďe*, *ròďâk*. S druge strane, glasovna skupina *jd* u glagolskim oblicima, kao što je npr. 3. os. jd. pz. *dôjde* ili imperativ za 2. os. jd. *dôjdi!*, ostala je do danas nepromijenjena. To je i danas prepoznatljiva značajka brojnih čakavskih govora ikavsko-ekavskoga dijalekta, pa je npr. sačuvana i u govoru Oštarija.

U hajmaškom se govoru ne realizira fonem *dž*. U starijem leksičkom sloju turcizmima, fonem *dž* je zamijenjen fonemom *ž* kao što je uobičajeno u čakavaca, npr. *žép*, a u novijem fonemom *đ*, npr. *mënduše*, *òďâk*, *odâkâr*, *pënder*. Ti posljednji mogu biti i rezultat utjecaja mađarskoga jezika u kojem nije jako naglašena razlika u izgovoru *đ* i *dž*.

U skladu s mađarskim jezikom, fonem *đ* se izgovora i u etnonimima *Mãdãr*, *Mađãrica* i njihovim izvedenicama.

U čakavaca uobičajena depalatalizacija *lj > j* susreće se i u hajmaškom govoru, ali ne dosljedno, npr. *čëjãd*, *hÿjada*, *jûbav*, *kõšuja*, *krãdživac*, *põje*, *škrÿjãk*, *Trÿ krãje*, ali *Mihêlja*, instrumental *ljûdama*, *lãglje*, *põšlje*. Moguće su i dublete kao npr. *dÿljača* (rjeđe *dÿjača*), *põndiljak* (rjeđe *põndijak*), *nèdilja* (rjeđe *nèdija*). U sekundarnoj skupini *bj* postoje potvrde s *lj* što je rezultat novoga jotovanja nakon gubljenja poluglasa i pojave epentetskoga *l* iza labijala, npr. u komparativnom obliku *dùblji*, ali i potvrde izostanka te promjene, tj. bez *lj*, npr. u zbirnoj imenici *gròbje*. U skupini *pj* u prezentskom obliku *kûpjem se* jotovanje nije provedeno. Na temelju postojećih potvrda vrlo je teško utvrditi jesu li depalatalizirane realizacije u hajmaškom govoru nastale pod utjecajem mađarskoga jezika ili pripadaju čakavskoj osnovici.

U čakavskim ikavsko–ekavskim govorima česta je pojava promjene *n > nj* u glagolu *činiti* i izvedenicama od toga glagola (tj. ispred samoglasnika *i*). Tako su i u gradišćanskohrvatskim govorima uobičajene realizacije *činjit*, *načinjit*. U hajmaškom sam govoru zabilježila potvrde toga tipa: *Zãšto si tò učinjil?* te *Načÿnji ga kako čëš*, *sãmo ga načÿnji*. Zanimljivo je da se promjena *n > nj* u hajmaškom govoru ponekad događa ispred *a*, tj. *višÿnja* 'visina', *širÿnja* 'širina'. Ta pojava izostaje u govorima ogulinskoga kraja. U Oštarijama je pred stotinjak godina zabilježena realizacija *višina* koja je uobičajena i u gradišćanskohrvatskim govorima, a isto tako i *širina*. S druge strane, u hajmaškom govoru izostaje promjena *n > nj* u imenici *rùčnik* (Hajmaš), dok se u nekim gradišćanskohrvatskim govorima može susresti realizacija s *nj*, tj. *rùčnjik* (npr. Čunovo u sjevernom Gradišću; Židan u zapadnoj Mađarskoj).

U hajmaškoj imenici *jãpno* u značenju 'vapno' inicijalno *v*–zamijenjeno je fonemom *j*–, kao što je uobičajeno u čakavaca. Disimilacija susjednih nazala provedena je u prilogu *mlògo* (< *mного*).

Fonem *h* se u inicijalnom položaju uglavnom čuva, npr. *Hÿvãt*, *Hrvãtica*, *hÿvãtski*, *Hÿvãtsko*, iz *Hÿvãtskega*, u *Hajmãšu*, *hÿjada*, *stò hÿjãd*, pače i u turcizmima s protetskim *h*– tipa *hãlvija* 'avlija, dvorište', *hãlãt* 'oruđe, alat'. Ipak, ima i iznimaka, i to među hrvatskim riječima, npr. *rãstovo dÿrvo* 'stablo hrasta'. Na kraju riječi ili se reducira, npr. *dû*, *krû*, *vÿ*, ili se zamjenjuje fonemom *j*, npr. *òrÿj* 'orah', *Pëčÿj* 'Pečuh'. U sredini riječi, između dvaju samoglasnika, uobičajena je zamjena *h > v*, npr.

kùvār / kùvār, kùvarica, vùvo 'uho', *duôva*, Gjd. *krùva*, 3. os. pz. *kùvā*, npr. *jùžinu kùvā*. U imenima stranoga podrijetla može u tom položaju biti sačuvan fonem *h*, npr. u blagdanskome imenu *Mihêlja*. Dočetni fonem *j* (< *h*) sačuvan je i kada se našao u sredini riječi, npr. u odnosnim pridjevima na *-ski*: *òrĩjsko dřvo*. Iznimka od takve fonološke raspodjele je riječ *kûnja* u značenju 'kuhinja'. Ta realizacija nije nastala kao posljedica redukcije zanaglasnoga *i* te zatim fonema *h* iz riječi *kuhinja* nego je rezultat mađarskoga utjecaja (prema mađ. *konyha*), pa se u Hajmašu kaže *kûnja je kadi kùva žèna* 'kuhinja je gdje kuha žena'.

Fonem *f* čuva se u posudenicama na početku i na kraju riječi, npr. *famìlija, Fāšinjak, fārba, fārbat, fārbār, hìjada fòrinti, Jòžef*. U grecizmu *jèptino* potvrđena je zamjena *f* > *p* u sredini riječi. Čakavska značajka zamjene skupa *hv* fonemom *f* nazočna je i u hajmaškom govoru, npr. *fālim Bogu* 'zahvaljujem Bogu'.

U govorima čakavskoga narječja često se čuva stara realizacija *sliva* u značenju 'šljiva'. Ta je realizacija sačuvana u gradišćanskohrvatskim govorima, a isto tako u govoru Hajmaša *slìva* 'šljiva', *slìvovica* 'šljivovica', *slìvāk* 'šljivik'. Također izostaje promjena *gl* > *glj* u riječi *glìva*. Sukladnu pojavu susrećemo i u gradišćanskohrvatskim govorima, ali sa značenjskom razlikom jer se u Hajmašu svaka *gljiva* naziva *glìva*, a u Gradišću samo otrovnice. Realizacija *gliva* zabilježena je i u govoru Oštarija.

U značenju 'mjesečina' rabi se realizacija *misècina* 'mjesečina' (bez promjene *c* > *č*). Internacionalni grecizam *mùžika* 'glazba' realizira se s palatalom *ž*. Promjena *sk* > *šk* susreće se u imenici *bìškup* koju također rabe i gradišćanski Hrvati. Isto vrijedi i za turcizam *čizma* koji se susreće u brojnim gradišćanskohrvatskim govorima, a rabi se i u čakavskim Oštarijama. Riječ *tunja* u značenju 'vrsta voća, dunja' obično se smatra balkanskim grecizmom ili balkanskim latinizmom. Imenica *tùnja* rabi se u tom značenju i u hajmaškom govoru. Etimolog P. Skok ističe da jadransku zonu karakterizira razvoj *gdunja* > *dunja* > *tunja*, u kojem promjenu *d* > *t* smatra dalmatoromanskim utjecajem¹⁰. Osim u jadranskoj zoni, realizacija *tunja* susreće se u novoštokavskim govorima bačkih Bunjevaca. Inače je ta realizacija uobičajena u brojnim čakavskim govorima, uključujući i gradišćanskohrvatske. Također pripada gradišćanskohrvatskomu književnomu jeziku.

10 Vidi: Skok, knj. 1., str. 557.–558.

Protetski sonant *j* realizira se u riječi *jùžina* u značenju 'užina' kao i u govoru Oštarija te u gradišćanskohrvatskim idiomima. U značenju *žerava*, *žeravica* u gradišćanskohrvatskom se rabi realizacija na *-ka*, tj. *žeravka*. S tom se realizacijom može usporediti hajmaška potvrda *živārka* 'žeravica' u kojoj je izvršeno premetanje sonanata na udaljenost $r - v > v - r$. Stari inicijalni skup *čr-*, koji se inače često susreće u čakavskim govorima, sačuvan je samo u primjeru *črip* u značenjima 'crijep na krovu' i 'pitar'. U ostalim se primjerima dogodila promjena *čr-* $\rightarrow$ *-cr*, tj. *cřv*, *cřn*, *cřno*, *cřvena*, *cřveno*. Redukcija sonanta *v* u rednom broju i u skladu s tim u hajmaškoj imenici *čętrtak*, također je uobičajena u gradišćanskohrvatskim govorima, kao i u čakavskim Oštarijama. Hajmaška realizacija *čřišnja* u značenju 'trešnja' potječe od vlat. *ceresea*¹¹.

U čakavaca poznato slabljenje napetosti prvoga od dvaju suglasnika u inicijalnom bezvučnom suglasničkom skupu susreće se u hajmaškom primjeru *čęla* 'pčela', s reduciranim okluzivom *p* ispred afrikate. S druge strane, početni skup *st-* u hajmaškom je govoru sačuvan, npr. *stąklo*. Primjeri s protetskim *v-*, tj. *vųjác*, *vųjna*, *vųsnice* 'usne', *vųvo* 'uho', *vųčít* se 'učiti' (rabi se kao povratni glagol), 3. os. jd. *vųči se*, npr. *hřvątski se vųčít* — mogu se u hajmaškom govoru smatrati kajkavizmom. Takav se tip proteze susreće i u govorima čakavskih Oštarija, a isto tako u svim govorima u ogulinskom kraju koji su pod stanovitim kajkavskim utjecajem.

Osnovne morfološke značajke hajmaškoga govora

Imenica *Švąba* 'Nijemac', premda u N jd. ima nastavak *-a*, u N mn. ima nastavak *-i* pa glasi *Švąbi*. Glagolski pridjev radni slaže se s tim oblikom u rodu i broju, npr. *Švąbi su rękli*. Među sklonidbenim značajkama hajmaškoga govora valja također istaći nastavak *-e* u imenica muškoga roda, pri sklonidbi s brojevima od dva do četiri, npr. *dvą bąrjake*, *čętiri bąrjake*, *dva čövike*, *Trí krąje* 'Tri kralja', što je i inače česta pojava u čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu. Broj može izostatiti u imenica za koje se podrazumijeva da dolaze u paru kao npr. *tąbane*. Pridjevi koji dolaze uz takve imenice također imaju nastavak *-e*, npr. *krątke rukąve*,

11 Vidi: Skok, knj. 2., str. 198.

dùgačke rukâve. Međutim, taj se nastavak *-e* ne prenosi na glagolski pridjev radni u sintagmama tipa *to su tãbane bili*. Isto vrijedi i za imenice muškoga roda koje u N jd. imaju *-a*, npr. *jèdan bìka*, ali *dvâ bìke*. Inače je realizacija *bìka* u značenju 'bik' uobičajena i u gradišćanskohrvatskim govorima. Kod imenica s blagoglasnim *a* moguć je nastavak *-a* u razmatranim oblicima, npr. *jèdan ždribac*, *dvâ ždrìpca*, *trì muškârca*. Neke posuđenice muškoga roda također imaju u tom obliku nastavak *-a*, npr. *dvâ lîtera*.

U A jd. imenica muškoga roda koje označuju živo biće nastavak je *-a*, npr. *Brâva smo ìmali*. Jednosložne imenice muškoga roda imaju kratke množinske oblike, npr. Nmn. *zêci*, Amn. *Zêce smo ìmali*. *Nîmam brêke*. / *Nêmam brêke*. Nastavak *-e* i inače se realizira u tom obliku, npr. *ždrìpce smo mògli pròdat*. Imenice muškoga roda na suglasnik imaju u L jd. ili stariji nastavak *-i*, npr. *na svîti*, ili nastavak *-u*, npr. u *Hajmâšu*, *na drûmu*. Usporedna uporaba nastavaka *-i* i *-u* u tom obliku, susreće se i u brojnim gradišćanskohrvatskim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima. U I jd. imenica muškoga roda nastavak je *-om* i kada imenica završava na nepčanic, npr. I jd. *mâsnim nõžom*.

U G mn. imenica muškoga roda nastavak je obično *-i*, npr. *dvànâjst lîteri*, *pêt çòviki*. Imenica *dan* ima u G mn. nastavak *-ø*, npr. *çetrdèsèt dâñ*. Imenica *çòvik* rabi se u množini, npr. *pêt çòviki*, *stò çòviki*. Hajmaški govor poznaje i supletivni množinski oblik te imenice, koji se rijetko rabi, a preuzima padežne oblike e-sklonidbenoga tipa, npr. *med ljûdama*.

Zbirne imenice izvedene sufiksom *-je* (tipa *gròzd > gròžde*) gramatički su srednjega roda i tako se sklanjaju, npr. u sintagmi *gròzd gròžda*. Imena država koja su nastala poimeničenjem odnosnih pridjeva u hajmaškom su govoru redovito srednjega roda, npr. *Hr̃vâtsko*, *Nêmsko*. Tako je i u gradišćanskohrvatskim idiomima.

Imenice ženskoga roda najčešće su e-sklonidbenoga tipa, npr. N jd. *rîba*, G jd. *rîbe*. U skladu s očekivanjima, u A jd. takvih imenica nastavak je *-u*, npr. *Îdēm u crîkvu*. *Îdēm u kr̃čmu*. *Jûžinu kùvâ*. U singularnim oblicima nastavak je *-om*, npr. I jd. *nâšom crîkvom*; *s crîkvom*, *pred hâlvijom*, *za kâmarom*. U G mn. nastavak je *-ø*, npr. *dvâdeset kûc*, *šêst gòdîn*, *òsam gòdîn*, *stò hîjād*, *çètristo hîjād*, *tâmo smo ìmali grànčic*. Imenice ženskoga roda i-sklonidbenoga tipa također imaju u I jd. nastavak *-om*, npr. N jd. *peć*, I jd. za *pëçom*. Tako je i u gradišćanskohrvatskim govorima. Brojnim je gradišćanskohrvatskim

govorima, a također i govoru Oštarija, te brojnim drugim čakavskim govorima sukladna i hajmaška imenica *mat* 'mati' koja u Njd. završava na suglasnik, npr. *mòja mät; mät rádi i hòdi*. Imenica *vèčēr* u hajmaškom je govoru ženskoga roda, npr. *škùra vèčēr*. Zanimljiv je odnos imenice *strân* 'strana' i broja *dva* u sintagmi *na dvâ strâne* 'na dvije strane'. Blagdanska imena koja su nastala poimeničenjem odnosnih pridjeva u hajmaškom su govoru redovito ženskoga roda, što je tipično čakavska značajka, npr. *Télova, Dóva, Mârkova, Júrjeva*.

U pridjevsko–zamjeničkoj sklonidbi univerzalni je genitivni nastavak *–ega* što je prepoznatljiva čakavska značajka, npr. *Hřvâtsko, iz Hřvâtskega; Nêmsko, iz Nêmskega; famîlija je živila iz tēga; iz tēg smo žîvili; sêdmega; Mâla Mâša — tō je ôsmēga septembera / ôsmega septembera*. Nastavak *–ega* karakterističan je i za govor Oštarija.

Infinitiv se u hajmaškom govoru realizira bez dočelnoga *–i*, npr. *pròdat, fîrat, pòčēt, sîrit, jîst, pît*. U osnovi hajmaških glagola II. vrste ostvaruje se slijed *–ni–*, npr. *mètnit* 'metnuti, staviti', *mînit* 'minuti, proći', što je inače značajka pojedinih štokavskih ikavskih idioma.

Glagoli I. vrste imaju prezentske nastavke tipa *jîst*, prez. *jèdēm; râst*, prez. *ja râstem; pèc*, prez. *ja pèčem; sìc*, prez. *jâ sìčem; vûc*, prez. *vûčem; mòc*, prez. *jâ mòrem; žèt*, prez. *ja žânjem; pît*, prez. *pîjem; štât*, prez. *štîjem*. U tu skupinu pripada i glagol *krâdit* 'krasti', s prezentom *ja krâdem*, kao i prezentski oblik *îdēm*. U razmatranoj je građi iz hajmaškoga govora više potvrda za nenaglašene prezentske oblike pomoćnoga glagola *bit*, npr. *jâ sam; ti si; 3. os. jd. ôn je; štō je?; kâmara je i za žîto mètnit; zâ se je taj čòvîk; 1. os. mn. dâleko smo*; te niječni oblici kao npr. *ja nîsam; nîsu bòlesni*. Rjeđe su potvrde pomoćnoga glagola *tît* 'htjeti', npr. *ću, ćeš*. Promjena *že > re* u prezentskim oblicima glagola *moć* (*mòrem, mòreš, mòre, mòremo, mòrete*) redovita je u hajmaškom govoru, kao i inače u čakavštini, zapadnoj štokavštini i kajkavštini¹². U hajmaškom govoru ona uključuje i oblik za treću osobu množine, tj. *òni mòredu / òni mòrū*, što znači da se promjena *ž > r* realizira i ispred *–u*, što je analoška pojava. Isto se događa i u dijelu gradišćanskohrvatskih govora. Usporedni oblici *moredu* i *moru* rabili su se i u govoru Oštarija. Naravno, promjena *že > re* sačuvana je i u prilogu *mòrebit* u značenju

12 Tu je naime riječ o vrlo staroj promjeni fonema *ž* koji je, ako se nalazio u skupu samoglasnik (bilo koji) + *ž* + *e* prelazio u *r* (u ovom primjeru to je promjena *ože > ore*).

'možda' koji se, s drukčijim naglaskom, također rabi u gradišćansko-hrvatskim idiomima, a od starine je prilog *morebit* poznat i u oštarskom govoru.

Glagoli 4. razreda V. vrste imaju prezentske nastavke tipa *glèdat, ja glèdam; pìvat, ja pìvam*. Nekoliko je potvrda niječnih oblika glagola *imat*, npr. 1. os. jd. *nîmam / nêmam*; 3. os. mn. *nêmadu tu rîč*. Glagol *vikat* s prezentskim oblicima tipa *ja víčem* pripada 3. razredu V. vrste. Glagol *kupat* se u hajmaškom govoru također pripada 3. razredu 5. vrste jer se realizira prezenstki oblik *kûpjem se*. Protivno tomu, glagol *šetat se* pripada 4. razredu 5. vrste jer se realizira prezentski oblik *šêtam se*.

Glagoli IV. vrste imaju uobičajene nastavke, npr. *mât râdi i hòdi*.

Prezentski oblici za 3. os. množine svih hajmaških glagola redovito i beziznimno završavaju samoglasnikom *u*. Glagoli 1. vrste u pravilu imaju nastavak *-u*, npr. *rast, prez. oni râstu; pèć, prez. oni pèću; sîć, prez. oni sîću; žèt, prez. ja žânjem, oni žânju; krâdit, prez. ja krâdem, oni krâdu; ne bit, prez. ja nîsam, oni nîsu*. Iznimka je glagol *môć* s dubletnim nastavcima jer su mogući oblici *òni mòredu* i *òni mòrû*, te pomoćni glagol *tît* s prezentom *oni cêdu; na drûmu cêdu lăglje vûć kòla*. Glagoli IV. vrste u oblicima za 3. os. mn. imaju nastavak *-idu*, npr. *oni razumîdu*. Glagoli 3. razreda V. vrste u oblicima za 3. os. mn. imaju nastavak *-ju*, npr. *oni víču* (s provedenim jotovanjem na granici prezentske osnove i nastavka). Glagoli 4. razreda V. vrste u tom obliku imaju nastavak *-adu*, npr. *nemat / nimat, oni nêmadu / nîmadu; gledat, oni gledâdu; pìvat, oni pivâdu; zbîrgat se, da se ne zbîrgadu*.

Glagol *ròvat* u hajmaškom govoru pripada 4. razredu V. vrste, npr. *křt ròva 'krtica ruje'*. Ta je sintagma uobičajena i u gradišćansko-hrvatskim govorima.

Brojne potvrde iz kazivačeva govora jasno pokazuju postojanje perfekta u hajmaškom govoru. Perfekt se tu tvori od nenaglašenoga oblika pomoćnoga glagola *biti* i glagolskoga pridjeva radnoga, a niječni prezent od niječnoga oblika glagola *biti* i pridjeva radnoga glagola koji se spreže, npr. *čér sam mògāl; ì jâ sam tâko pòčěl; mèrebit da sam zâboravil; šêtal sam se; vûkal sam; jèdan je sìmo dàdâl; taj je šêst gòdin mlâji bil; ìma što je već kâšnje dòšlo; već nîje dòbro hřvâtski znâl; mêsa nîš nîje bilo; nîsu vûkli*. Usto su u hajmaškom govoru uobičajene i realizacije tipa *iz škòpe smo tîli plèst košînke; kad su tîli pèć; mènđuše su tîli rèć*. Tom

kombinacijom perfekta glagola *htjeti* i infinitiva glagola koji označava o kojoj je radnji riječ, u hajmaškom se govoru izražava učestalost radnje koja se događala u prošlosti, pa su značenja navedenih sintagmi: 'iz škope smo običavali plesti *košinke* (tj. košarice za kruh)', 'kada su običavali peći', 'menduše su običavali reći (tj. običavali su koristiti riječ naušnice)'. Takvim se sklopovima označuje radnja koja se često / učestalo događala u prošlosti. Isti tip glagolskih sintagmi rabi se i u govoru Oštarija, a karakterističan je i za gradišćanskohrvatske govore koji pripadaju ikavsko–ekavskomu dijalektu.

Imperativ je također dobro sačuvan u hajmaškom govoru, npr. *Ādi!* *Dōjdi!* *Hōdi sĭmo!* *Slūšājte!* *Ākājte!*

Pri stupnjevanju, pridjevi u komparativu u pravilu imaju nastavak *-ji*, *-ja*, *-je*, npr. *star* > *stārji* (superlativ *nājstarji*). Pritom se naravno često događaju različite fonološke promjene, npr. *mlād* > *mlāji* (superlativ *nājmlaji*) (s promjenom *dj* > *j*). Isto vrijedi i za priloge koji su nastali preobrazbom pridjeva srednjega roda, npr. *kāsno* > *kāšnje* (s jednačenjem po mjestu tvorbe *snj* > *šnĭj*). Pridjevi koji završavaju na *ak* i *ok* pri tvorbi komparativa skraćuju osnovu, npr. *těžak* > *těžji* (prilog *těžjē*), *dūbok* > *dūblji* (s epentetskim *l*, tj. promjnom *bj* > *blj*), *šĭrok* > *šĭrji*, *vĭsok* > *vĭšji* (s promjenom *sj* > *šj*). Komparativ *lāglje*, odnosno *lāglji* nastao je od pozitiva *lagak*, a suprelativni oblik *nājlašnje* od *lasno* > *lašnje*. Kombinacija *lāglje* i *nājlašnje* u hajmaškom je govoru rezultat kontakta dvaju različitih sustava. Komparativ *mānji* tvori se od supletivne osnove pridjeva *malen*.

Osobne su zamjenice sačuvane, npr. *jā*, *ōn* i *ōna* i dr. Zamjenica *vi* ima dativ na *a*, npr. *Vāma trĭba ta rĭč*.

U hajmaškom se govoru dosljedno rabi upitno–odnosna zamjenica *što*, npr. *Štō je? Štō je sad?*, zatim *što im trĭba; štō mĭslĭte* itd. Prilog *zašto* rezultat je srastanja zamjenice *što* s prijedlogom *za*, npr. *Zāšto si tō ūčinĭl?* Uporaba realizacija *što* i *zašto* nedvojbeno je štokavska značajka. Realizaciju *nĭš* u značenju 'ništa' valja u tom govoru smatrati čakavskom značajkom (s razvojem *nič* > *niš*), npr. *Nĭmam nĭš. / Nĕmam nĭš. Nĭma nĭš. / Nĕma nĭš*. Neodređeni oblik glasi *nĭšto* (u značenju 'nešto'), npr. *Īmām nĭšto*.

Upitno–odnosna zamjenica za živo glasi *kō* 'tko', što se može smatrati štokavskom značajkom. Pokazna zamjenica *taj* rabi se i u sintagmama

tipa *kôj tāj bîl?* 'tko je to bio?'. Naglasak te zamjenice ovisi o rečeničnoj intonaciji, pa se u drugim situacijama čuje dugo *tāj*. Povratna zamjenica ima u dativu nenaglašeni enklitički oblik *si*, npr. *žènu si mîlujem*.

Brojevi do deset nemaju nekih posebnih značajki, npr. *jèdan, dvâ, trí, četiri, pèt, šèst, òsam*. Isto vrijedi i za brojeve koji su nastali slaganjem s brojevima 10 i 100, npr. *dvâdeset, trîdeset, četrdèset, stô, četristo*. Brojevi od 11 do 19 završavaju na *najst*, npr. *jèdanājst, dvànājst, trìnājst, četrnājst, pètnājst, šèsnājst*. To je i osobina govora Oštarija, kao i gradišćanskohrvatskih čakavskih govora. Inače su svi brojevi ispod 1000 u hajmaškom govoru hrvatske riječi. U značenju 'tisuća' rabi se grecizam *hîjada* (od grč. *hiliás*, gen. *hiliádos*), npr. *hîjada fôrînti*. U značenju 1000000 rabi se romanizam *milijôn* (tal. *milione*).

Za svoga sam terenskoga istraživanja zabilježila i nekoliko priloga. Mjesni prilog u značenju 'tu' realizira se s deiktičnom česticom *j*, tj. *túj*. U značenju 'drugacije' rabi se realizacija *drùgāč*, a u značenju 'više' prilog *već*, npr. *već nîje čîsto îšlo* 'više jednostavno nije išlo'. Prilog *već* u značenju 'više' uobičajen je i u gradišćanskohrvatskim govorima. U hajmaškom se pak govoru istodobno rabi i realizacija *više* u istom značenju, npr. *Nîma ga vîše*.

Već je navedeno da se u prezentskim oblicima glagola *moć* dogodila promjena *že > re* (*morem, moreš...*). No u hajmaškom se govoru susreće i promjena *že > r* u realizaciji *sàmr* (u značenju 'samo'), u kojem je moguće pratiti razvitak od staroga oblika *samože > samor*, a zatim redukcijom zanaglasnoga samoglasnika ispred *r* nastao je oblik *sàmr*. U hajmaškom se govoru rabe dvije inačice u tom značenju, tj. *sàmo* i *sàmr*, npr. *Načînji ga kako cêš, sàmo ga načînji. Jèdan je sàmr òstāl*. Moguće je da je inačica *sàmr* ostala u uporabi ispred riječi koje počinju samoglasnikom.

Od hajmaških prijedloga ovom prigodom izdvajamo prijedloge *s*, *u* i *med*, npr. *Tàko dâleko smo s crîkvom. Îdêm u crîkvu. Med ljûdama nîsu žène bìli*. Prijedlog *u* uglavnom je značajka štokavskih govora, ali ga susrećemo i u brojnim temeljno čakavskim govorima pod štokavskim utjecajem, npr. u govoru čakavskih Oštarija. Prijedlog *med* u značenju 'među' uobičajen je u brojnim govorima ikavsko-ekavskoga čakavskoga dijalekta.

Nekoliko rječotvorbenih značajki hajmaškoga govora

Pri tvorbi umanjenica od imenica muškoga roda dominantni su sufiksi $-(a)c$ i $-\bar{a}c$, npr. *zûbac* → mali zub 'zubić'; *lânčac* → mali lanac (s promjenom $c > \check{c}$ finalnoga fonema osnove). Imenica *žèldâc* u značenju 'žir, želud' vjerojatno je nekoć bila umanjenica, ali je postupno izgubila deminutivno značenje, pa je danas tvorbeno nemotivirana riječ.

U hajmaškom govoru značenjski se razlikuju imenice *svêtak* 'blagdan' i *svèčâc* 'nezapovijedani blagdan'. Doslovno značenje imenice *svèčâc* bilo bi stoga 'mali svetak, mali blagdan', pa je to također riječ deminutivnoga postanja. Uporaba različitoga termina za važnije i manje važne blagdane i inače je poznata u hrvatskom jeziku. Tako npr. u čakavskim govorima na zadarskom otočju naziv *blâgdan*, odnosno *blâvdan* označuje zapovijedane blagdane i vjerske svetkovine što se, manje ili više, svečano slave, tj. vjerske svetkovine kada se ne radi u polju i sl. Istodobno se za spomendan nekoga sveca koji u životu zajednice nije popraćen takvim običajima rabi naziv *blagdanika*, odnosno *blavdanika*. Zbog takve razlikovne razgraničenosti može se reći da su hajmaški *svêtak* i *svèčâc* u istom značenjskom odnosu kao *blâgdan* / *blâvdan* i *blagdanika* / *blavdanika* u čakavskim govorima zadarskoga otočja.

Deminutivni sufiks $-i\check{c}$ u imenica muškoga roda također je zastupljen, npr. *plâdanj* > *plâdnjić*.

Od imenice turskoga podrijetla *ðđâk* 'dimnjak' izvodi se sufiksom $-\bar{a}r$ imenica *ođâkâr* 'dimnjačar', bez glasovnih promjena na granici tvorbene osnove i sufiksa. Sufiks $-\bar{a}r$ susrećemo i u imenici *zvònâr*. Pri tvorbi imenica koje označuju mušku osobu — vršitelja radnje, sudjeluje i sufiks $-\bar{a}\check{c}$, npr. *brÿjâč*.

Sufiks $-\bar{a}k$ dolazi u izvedenicama s vrlo različitim značenjima, npr. u izvedenici s mjesnim značenjem *sli\`vâk* 'šljivik'.

Umanjenice ženskoga roda u hajmaškom se govoru obično tvore sufiksom $-ica$, npr. *zdîla* > *zdîlica* 'mala zdila', *râca* > *râcica* 'mala race'. Izvedenica *râcica* istodobno označava i 'mlado od race'. Protivno tomu, izvedenica koja označuje mlado, a odnosi se na imenicu *gÿska*, ne tvori se sufiksom $-ica$ nego nultim sufiksom od skraćene osnove, tj. *gÿska* > *gÿs* 'mlado od guske'. Od tuđe skraćene osnove turskoga podrijetla *šâmija*

'rubac' izveden je sufiksom *-ica* deminutiv *šamīca* 'rupčić'. U hajmaškom se govoru rabe imenice *obr̂vica* u značenju 'obrva' i *vūsница* u značenju 'usna'. Realizacije *obr̂vica* i *vūsница* vjerojatno su, kao i realizacija *žēldāc* nekoć bile umanjenice koje su postupno preuzele značenje riječi od koje su izvedene, što je rezultiralo prestankom uporabe polazne riječi. Realizacije *obr̂vica* i *vūsница* (s protetskim *v-*) u istom se značenju (tj. nedeminutivnom 'obrva' i 'usna') rabe u govoru Oštarija, dok se u glavnini gradišćanskohrvatskih govora čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta rabi inačica *usnica* u značenju 'usna', te *obrva*.

U hajmaškom govoru ima još primjera kada izvedenice, koje su prvotno bile umanjenice, dobivaju neko novo, specifično značenje. Takva je npr. tvorenica *košīnka* koja je izvedena sufiksom *-īnka*, a rabi se u značenju 'košarica za držanje kruha koja se uvijek posebno plela iz škope, tj. krovne slame'.

Osim pri tvorbi umanjenica, sufiks *-ica* susreće se u hajmaškom govoru i pri mocijskoj tvorbi ženskih etnonima, npr. *Hr̂vāt* > *Hrvātica*, *Mādār* > *Mađarica*, *Švāba* 'Nijemac' > *Švābica* 'Njemica'. Inače je pri mocijskoj tvorbi uobičajeniji sufiks *-ka*, npr. pri tvorbi imenica koje označuju žensku osobu s nekim zanimanjem tipa *šnājder* 'krojač' > *šnājderka*, ili pak pri tvorbi imenica koje označuju ženku životinje, npr. *gūšcār* 'gušter' > *gūščārka*. Sufiks *-ka* rabi se i pri izvođenju ženskih etnika od ojkonima, npr. *Hājmaš* > *Hājmaška*.

Pri mocijskoj pak tvorbi imenica muškoga roda susreću se sufiksi *-(a)c* (npr. *tēta* > *tētac* 'tetak') i *-jāk* (npr. od skraćene osnove: *gūška* > *gūsjāk* 'gusak'). Valja napomenuti da je izvedenica *tētac*, odnosno *tietac* uobičajena u gradišćanskohrvatskim govorima, a realizacija *tiētac* i u govoru Oštarija. Pri tvorbi muških etnika potvrđen je sufiks *-ān(a)c*, npr. *Hājmaš* > *Hajmašanac*, a pri tvorbi imenica s mjesnim značenjem sufiks *-īn(a)c*, npr. *kokošīnac* jer se ne rabi odnosni pridjev *kokošīn.

Zanimljivo je da se uz etnike *Švāba* 'Nijemac' i *Švābica* 'Njemica' rabi ime države *Nēmsko* 'Njemačka', i to ekavizam, za razliku od npr. gradišćanskohrvatskih ikavsko-ekavskih govora u kojima je uobičajen ikavizam *Nīmško*.

Pri tvorbi zbirnih imenica susreće se sufiks *-je*. Pritom je zanimljivo da jotovanje na granici tvorbene osnove i sufiksa nije redovito. Provodi se u primjerima tipa *cvīt* > *cvīće*, *zrno* > *zrnje* te *grōzd* > *grōžde* (s

jednačenjem po mjestu tvorbe nakon jotovanja), a ne provodi u primjerima tipa *gròb* > *gròbje* (s izostankom epenteze).

Pri tvorbi imenica koje označuju glagolsku radnju potvrđeni su sufiksi *-nje* i *-idba*. Sufiksom *-nje* izvode se imenice srednjega roda od infinitivne glagolske osnove, npr. *krizmânje*, *pîsanje*, *sijânje* 'sjetva'. Sufiksom *-idba* izvode se imenice ženskoga roda od prezentske glagolske osnove, npr. *bèridba* 'berba grožđa'.

U značenju 'prababa' i 'pradjed' rabe se dvočlane atributne sastavljenice kojima je prvi član pridjev, a drugi imenica, tj. *bàba* > *stàra bàba* 'prababa' i *dèd* > *stàri dèd* 'pradjed'. U značenju 'pradjed' potvrđena je i prefiksalna tvorenica *pràded*. I gradišćanskohrvatski govori poznaju oba tipa realizacija, a u pojedinim se govorima također istodobno rabe atributna sastavljenica i prefiksalna tvorenica. U govoru Oštarija rabi se sastavljenica *stàri càce* 'pradjed' (od polazne imenice *càce* u značenju 'otac' koju danas u oštarskom govoru uglavnom rabi još samo stariji naraštaj).

Sufiks *-înstvo* sudjeluje pri tvorbi hibridne imenice srednjega roda *kòmšînstvo*¹³ 'susjedstvo', od skraćene osnove turskoga podrijetla, ali s domaćim sufiksom.

Pri tvorbi imenica srednjega roda s apstraktnim značenjem čest je sufiks *-ost*, npr. *mlâdost*, *stârost*.

Osim navedenih, ima još hibridnih tvorenica u hajmaškom govoru kao npr. pridjev *bùtast* u značenju 'glup' < *bùta* (prema mađ. *buta* 'glup, glupača, glupan'). Taj je pridjev hibridna tvorenica s osnovom mađarskoga podrijetla i s hrvatskim sufiksom *-ast*.

Nekoliko sintaktičkih značajki hajmaškoga govora

Na temelju prikupljene građe moguće je izdvojiti nekoliko sintaktičkih značajki koje se odnose na red riječi u rečenici, zatim na rečeničnu sročnost, te na sintaksu padeža.

U hajmaškom se govoru rabe isključivo skraćeni prezentski oblici glagola *tit* 'htjeti' koji, zavisno o položaju u rečenici, mogu biti naglašeni, npr. *Načînji ga kako cêš*. (u značenju: 'načini ga kako hoćeš').

13 Ne rabi se izvedenica *komšîluk* s turskim sufiksom *-luk*, kao ni mocijska izvedenica *komšînica* (< *komšija*).

Nenaglašeni prezentski oblik glagola *bit* 'biti' može, kao dio perfekta, u rečenici stajati iza tročlane sintagme, a ispred glagolskoga pridjeva radnoga, npr. *Stô hÿjād zêce smo ìmali.* (u značenju: 'imali smo sto tisuća zečeva').

Nenaglašeni prezentski oblik glagola *tit* u hajmaškoj rečenici dolazi iza enklitike *se*, npr. *àko se će ùdāt.* Enklitički prezentski oblik glagola *bit* dolazi u hajmaškoj rečenici ispred enklitike *se*, npr. *Lüci je se jâko vÿdil.* (u značenju: 'Luci se je jako svidao').

Hajmaški govor ima specifičnu rečeničnu sročnost jer uz množinske oblike imenica ženskoga roda dolaze množinski oblici glagolskoga pridjeva radnoga za muški rod, npr.

Med ljûdama nÿsu žÿne bìli. (u značenju: 'među ljudima (tj. među muškarcima) nisu žene bile').

Lubûrka je kadi su čêle žÿvili. (u značenju: 'košnica je gdje su pčele živjele').

Naravno, u muškom rodu uz množinske oblike imenica muškoga roda dolaze množinski oblici glagolskoga pridjeva radnoga za muški rod, npr.

Stô hÿjād zêce smo ìmali. ('imali smo sto tisuća zečeva').

Gradivni genitiv rabi se u hajmaškom govoru s prijedlogom *iz*, npr.

Iz škôpe smo tÿli plêst košÿnke. (u značenju: 'od škope smo običavali plesti košarice za kruh').

Dalji objekt izražen genitivom također dolazi s prijedlogom *iz*, npr.

Famÿlija je žÿvila iz tÿga. Ìz tÿg smo žÿvili. (u značenju: 'obitelj je živjela od toga, od toga smo živjeli').

Posvojni genitiv rabi se s prijedlogom *od*, npr. *kòrica od krÿva* (u značenju: 'korica kruha').

Dalji objekt izražen genitivom dolazi i s prijedlogom *od*, npr.

Nÿsma nÿš znàli od rÿbe. (u značenju: 'ništa nismo znali o ribi').

Akuzativ bez prijedloga u hajmaškoj je rečenici bliži objekt, npr.

Nÿsma nàšli pràvi pÿt.

Instrumental s prijedlogom *za* rabi se u hajmaškom govoru u mjesnom značenju, pa je npr. za *kàmarom* 'iza spremišta'.

U mjesnom značenju, doslovnom ili prenesenom, rabi se i prijedlog *med* s instrumentalom, npr.

Med ljûdama nÿsu žÿne bìli. ('među ljudima (tj. među muškarcima) nisu žene bile').

Osnovne leksičke značajke hajmaškoga govora

Poznato je da se o leksičkim značajkama nekoga narječja ili dijalekta može govoriti samo uvjetno jer je leksički sloj svakoga idioma, pa tako i svakoga jezika i svakoga mjesnoga govora, najviše podložan utjecajima nekoga drugoga idioma. Unatoč tomu, postoje stanovite leksičke izoglose koje su tipične za štokavske, osobito za novoštokavske govore, dok su neke druge leksičke realizacije tipične za čakavske ili kajkavske, a dijelom i za arhaične štokavske govore. U hajmaškom je govoru niz leksema, bilo domaćih bilo posuđenica, koji se obično susreću u štokavaca, npr. *gòdina* (u značenju '12 mjeseci'), *kâzat* (u značenju 'reći'), *pokâzat* (u značenju 'pokazati'), *brâv* u značenju 'ovan', *rât* u značenju 'rât, vojna', *skûpo* 'skupo, koje ima visoku cijenu', zatim *brâšno*, *břdo*, *çipela*, *cûra*, *cûrica*, *dřljača*, *krîlo* (kao dio životinjskoga tijela), *põp* u značenju 'svećenik' (uključujući i katoličko dijecezansko svećenstvo)¹⁴, *kûća*¹⁵, *kûkuruz*, *livada*, *mâgarac*, *mòmāk*, *mòmčić*, *njîva*, *sûknja*, *šûma*, *tõrba* 'torba', *vâtra*, *võće*, *vrëlo* 'izvor', *bõlëst* (uz sukladan pridjev, npr. u mn. m. r. *bõlesni*), *krîzmat*, *krizmânje*, *mètnit* 'staviti', prilog *dëšno*, čestica i veznik *sâmo* 'samo', etnonimi *Svâba* i *Švâbica*, dvočlani izrazi kao *kîša pàda* (npr. *Iz õblâka pàda kîša.*), glagol *zaboravit* (npr. *mõrebit da sam zâboravil* 'možda sam zaboravio'). U tu skupinu pripadaju i sintagme tipa *Štõ râdiš?* *Ïdëm u dùcân.*, zatim *jâ te mîlujem* 'ja te volim', *što im trîba* 'što im treba', *to bi trîbalo* 'to bi trebalo', *trîput jîst* 'triput jesti', imperativi *Ïdi!* *Slûšâjte!*¹⁶, imenice *bâtina*¹⁷ (u značenju 'štap'), *pâs*¹⁸, životinja *pas* s izvedenicom *psëto*. Pojedini leksemi u prepoznatljivim fonološkim realizacijama također se načelno mogu smatrati tipičnima za štokavštinu, npr. *çõvîk* u značenjima 'čovjek i muškarac',

14 Riječ *põp* se u tom značenju rabi i u čakavskim Oštarijama, kao i u brojnim drugim čakavskim govorima.

15 Riječ *kûća* rabi se i u govoru Oštarija, te u mnogim drugim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima, npr. u Vrbniku na otoku Krku, dok se u gradišćanskohrvatskim govorima u tom značenju rabi riječ *stân*, a riječ *kuća* gradišćanski Hrvati rabe u značenju 'kućica za pse' ili 'koliba'.

16 U gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima obično se u tom značenju čuje *Pojdi! Poslûšajte!* (ili *Posluhnite!*)

17 U gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima obično se u tom značenju rabi inačica *batîca*.

18 U gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima obično se u tom značenju čuje riječ *kucak*.

mìsa, *kàmēn*, *dùbok* s komparativom *dùblji*, dok su u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima uobičajenije realizacije *človik*, *maša*, *kamik* ili *kamek*, a često i *dibok*, *diblji*. Pritom valja istaći da navedene realizacije nisu isključivo štokavska značajka jer se u stanovitoj mjeri susreću i u drugim narječjima, posebice u govorima južnočakavskoga ikavskoga dijalekta na području Dalmacije. Za razliku od hajmaškoga govora, u govoru Oštarija, a isto tako i u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima, u značenju 'krilo' rabi se riječ *kreljut*, u značenju 'njiva' riječ *lapat*¹⁹, u značenju 'livada' riječ *sinokoša*, u značenju 'vatra' riječ *oganj*, u značenju 'bolest' mađarizam *beteg*, u značenju 'raditi' rabi se glagol *delat*, a u značenju 'staviti' rabi se glagol *vrć*²⁰. Isto tako, u govoru Oštarija, kao i u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima rabi se realizacija *maša* 'misa'. Realizacija *čovik* sukladna je hajmaškom i oštarskom govoru, dok je u gradišćanskohrvatskim ikavsko-ekavskim govorima uobičajeno *človik*. Riječ godina u oštarskom se govoru od starine rabi u značenju 'kiša', a u novije vrijeme i u značenju '12 mjeseci'.

U hajmaškom se govoru riječ *rûčak* rabi u značenju 'doručak', *jùžina* u značenju 'obrok u 12 h', *mâla jùžina* u značenju 'obrok oko 4 ili 5 h popodne', dok je večernji obrok *vêčera*. Takav tip i raspored nazivlja susreće se npr. u govoru čakavskoga Kopolja blizu Otočca u Gackoj dolini, gdje je također *rûčak* 'doručak', a *jùžina* 'podnevni obrok'²¹. Isto tako, sukladno hajmaškomu govoru, u govoru Kopolja riječ *gòdina* rabi se u vremenskom značenju '12 mjeseci', *krîlo* u značenju 'dio životinjskoga tijela', *kùća* u značenju 'kuća', *kâzat* u značenju 'reći', *pokâzat* u značenju 'pokazati', *skûpo* u značenju 'koje ima visoku cijenu', *brâv* u značenju 'ovan', *pòp* u značenju 'svećenik' (odnosi se na katoličko dijecezansko svećenstvo), *vrîlo* u značenju 'izvor', *pàs* 'životinja pas', zatim *brâšno*, *břdo*, *čipela*, *cûra*, *cûrica*, *drljâča*, *kùkuruz*, *livâda*, *magârac*, *mòmak*, *njîva*, *rât*, *šûma*, *tôrba*, *vâtra*, *vòće*, *bòlest*, glagoli *râdit*²², *mètnut*, *trèbat*, *zaboràvit*, imperativ *slûšaj*, prilozni *dèsno*, *trîput*, čestica i veznik *sàmo*, etnonimi *Švâbo* i *Švâbica*, glagol *íc* s prezentom

19 U govoru Oštarija usporedno se rabi i realizacija *njîva*.

20 U govoru Oštarija usporedno se rabi i glagol *mètnut*.

21 Vidi: Kranjčević, str. 864., 283

22 Usporedno s glagolom *râdit* u kopoljskom se govoru rabi glagol *dèlat* (Kranjčević, str. 812.), a sudeći prema potvrdama, može se pretpostaviti da se glagol *dèlat* još uvijek češće rabi od glagola *râdit*.

idem, dvočlani izrazi kao *pàda kiša*, zatim realizacija *čòvik* u značenjima 'čovjek i muškarac', pa *kàmen* te pridjev *dùbok* s komparativom *dùblji*²³. Navedeni primjeri iz čakavskoga ikavsko–ekavskoga kompoljskoga govora, kojega je leksik donekle pod utjecajem obližnjih štokavaca, jasno pokazuju da se stanoviti štokavski utjecaj na govor nekadašnjih iseljenika u Hajmaš mogao dogoditi prije njihove selidbe. Od navedenih hajmaško–kompoljskih leksičkih sukladnosti odstupa samo hajmaška realizacija *mìsa* jer se u kompoljskom govoru još uvijek rabi čakavizam *màša*²⁴. Za hajmaški je govor karakteristična i sintagma tipa *mìsec lipo sije*. U gradišćanskohrvatskim pak čakavskim govorima obično *misc* *sviti*, a u Kompolju *svitli*²⁵. Međutim, i u Hajmašu *súnce sviti* i *grìje* kao u Gradišću, dok u Kompolju opet *svitli*. Navedene značajke upućuju na zaključak da su predci Hajmašana došli s područja između Ogulina i Otočca jer su pojedine značajke hajmaškoga govora bliže gradišćanskohrvatskim govorima i govorima ogulinsko–modruške udoline (naravno čakavskim, uključujući i hibridne s čakavskom osnovicom), a neke su opet bliže čakavskim govorima u Gackoj dolini.

Tako se npr. u hajmaškom govoru u značenju 'više' rabi prilog *već*, npr. *već nìje čìsto išlo* 'više nije išlo', *već nìje dđbro hřvãtski znâl* 'više nije znao dobro hrvatski'. Isto je i u gradišćanskohrvatskim govorima, dok u današnjem kompoljskom govoru prevladava realizacija *više*, ali još uvijek ima potvrda i s *već*, npr. *Kadì si vèć?* 'Gdje si više?', *To vìše ni vrâg nè zna*.²⁶ Valja ipak naglasiti da se u hajmaškom govoru prilog *vèć* rabi i u značenju 'već', npr. *osamdèsèt gòdìn sam vèć mìnìl*, a također i u kompoljskom govoru²⁷, dok se u gradišćanskohrvatskim govorima u tom značenju rabi realizacija *jur / ur*. U hajmaškom se govoru rabi riječ *kàmara* u značenju 'ostavnica, spremište za oruđe, ali i za žito', npr. *mèsto kadì se mòglo hâlât mètñit je kàmara*, odnosno *kàmara je i za žìto mètñit*. U Kompolju se riječ *kàmara* rabi u značenjima 'soba' i 'složena

23 Vidi: Isto, str. 184., 339., 349., 298., 655., 898., 45., 670., 1089., 604., 45., 46., 68., 73., 136., 136., 353., 378., 393., 419., 515., 832., 987., 1008., 1070., 1081., 40., 40., 812., 407., 1011., 1098., 904., 106., 1013., 875., 990., 209., 304., 87., 289., 141.

24 Isto, str. 399.

25 Isto, str. 950.

26 Isto, str. 1071. i 1078.

27 Isto, str. 1071.

veća količina slame'²⁸, dok se u gradišćanskohrvatskim govorima ta riječ ne rabi. U hajmaškom govoru supostoje riječi *svinja*, *křmača* i *prašćić* sa značenjima sukladnim onima u današnjem hrvatskom standardnom jeziku. U gradišćanskohrvatskim se pak govorima riječ *krmàča* susreće samo u štokavaca, dok ostali gradišćanski Hrvati rabe samo riječi *svinja* i *prašćić*. Isto tako, u hajmaškom govoru supostoje realizacije *mòzāk* i *mòžďān* (u istom značenju). U gradišćanskohrvatskim se pak govorima rabi samo realizacija *možďani*, a u kompoljskom govoru *mòzak*²⁹. U govoru Oštarija *mòzak* je 'klin kojim se vežu grede pri slaganju drvene kuće (brvnare)'. Dvočlani izraz *plītka vòda* rabi se u značenju 'plicák'. U gradišćanskohrvatskim štokavskim govorima također se rabi pridjev *plītak*, *plītka*, a izostaje izvedenica *plićák*. U kompoljskom govoru rabi se pridjev *plītak*, *plītka*, *-o* i izvedenica *plićák*³⁰, a u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima samo pridjev *plitvo* i eventualno izvedenica *plitvina*. U hajmaškom su govoru usporedno u uporabi domaća riječ *ròda* i mađarizam *gòja* (prema mađ. *gòlya*). U gradišćanskohrvatskim govorima redovito izostaje domaća riječ, a mađarizam *goja* susreće se u čakavaca u srednjem i južnom Gradišću u Austriji te, naravno, u gradišćanskohrvatskim govorima u Mađarskoj. U kompoljskom se pak govoru rabi domaća riječ *ròda*³¹. Izraz *pòldrug sàta* u hajmaškom govoru znači 'sat i pol'. Prvi dio toga izraza poznat je i u gradišćanskohrvatskim govorima, ali se u tim govorima ne rabi turcizam *sat* nego romanizam *ura*. U kompoljskom pak rječniku nisam našla realizaciju *pòldrug* i sl., ali se rabi turcizam *sát*³². Prilog *mòrebit* u značenju 'možda' uobičajen je u gradišćanskohrvatskim govorima, a bio je uobičajen i u govoru Oštarija. U kompoljskom je pak rječniku zabilježena realizacija *mòrda*³³. Zanimljiva je međutim hajmaška kombinacija tipa *mòrebit da sam zàboravil* 'možda sam zaboravio' jer glagol *zaboravit* ima drukčiju raspodjelu. Taj se glagol naime uopće ne rabi u gradišćanskohrvatskim

28 Isto, str. 289.

29 Isto, str. 421.

30 Isto, str. 628.

31 Isto, str. 860.

32 Isto, str. 880.

33 Isto, str. 419.

govorima nego isključivo glagol *zabit* u tom značenju. Glagol *zaboràvit* rabi se u kompoljskom govoru³⁴.

U hajmaškom govoru *česan* i *lùk* označavaju dvije različite vrste povrća. U kompoljskom se govoru ne rabi *česan* nego *češnjâk* i *lùk*, i to kao istoznačnice³⁵. Sukladno hajmaškomu govoru, u oštarskom se govoru rabi realizacija *čēsān*. U značenju 'jaje' u hajmaškom se govoru rabi riječ *jâjce*. S velikom vjerojatnošću možemo pretpostaviti da je to nekoć bio deminutiv koji je izgubio značenje deminutivnosti i preuzeo značenje polazne riječi koja se prestala rabiti. Posve isto se dogodilo u gradišćanskohrvatskim govorima, dok je u kompoljskom govoru i danas osnovna riječ *jâje*, a umanjena *jâjce*³⁶. U većini gradišćanskohrvatskih govora uobičajena je promjena *n > nj* u glagola tipa *činjit*, *načinjit*, *učinjit*. Isto je i u hajmaškom govoru, npr. *Zàšto si tò učinjil?* U kompoljskom pak govoru izostaje ta promjena pa je zabilježena realizacija *učinil*³⁷. Zanimljiva je i hajmaška kombinacija tipa *mât rādi*. U gradišćanskohrvatskim ikavsko–ekavskim govorima rabi se realizacija *mât dèla*, a isto tako i u Oštarijama, barem u starijega naraštaja. Kompoljska je realizacija kombinacija obiju mogućnosti jer se rabi imenica *mât* (i *māter*) te usporedno glagoli *rādi* i *dèla*³⁸.

U hajmaškom je govoru zanimljiv i sintagmatski sklop *doma kod kuće*, npr. *Dòma kod kùće smo hřvātski divānili*. Sintagma *doma kod kuće* i danas se može čuti u pojedinim govorima ogulinskoga kraja. U kompoljskom je rječniku zabilježen izraz *kod kùće*³⁹, dok natuknica *doma* izostaje. Protivno tomu, u gradišćanskohrvatskim govorima rabi se samo prilog *doma*. U oštarskom se pak govoru susreće prilog *dòmaka*, npr. *īdem dòmaka*. U hajmaškom govoru također susrećemo kombinacije tipa *kātkad(a) dōjde*. Građa iz kompoljskoga rječnika omogućuje kombinaciju *kadīkad dōjde*⁴⁰. Sukladna se glagolska realizacija rabi i u gradišćanskohrvatskim govorima. U značenju 'katkad' rabi se u čakavskim

34 Isto, str. 1098.

35 Isto, str. 83. i 384.

36 Isto, str. 272.

37 Isto, str. 1025.

38 Isto, str. 400., 812. i 104.

39 Isto, str. 315.

40 Isto, str. 286. i 115.

gradišćanskohrvatskim govorima sukladnica *koč / kuoč*, dok je realizacija *kàtkad* uobičajena u gradišćanskohrvatskim štokavskim govorima. U hajmaškom se govoru rabi riječ *mârva* u značenju 'stoka (konj, krava i sl.)'. U gradišćanskohrvatskim govorima nema riječi *marva* nego se u značenju 'stoka' isključivo rabi riječ *blâgo*. U tom se značenju ta riječ rabi i u oštarskom govoru, npr. *Îzreni blâgo!* 'izagnaj blago van'. U kompoljskom se pak govoru usporedno rabe riječi *mârva i blâgo*⁴¹. U hajmaškom se govoru prilog *jâko* rabi za oznaku intenziteta, dok se prilog *mnogo / mlogo* rabi za oznaku nečega što se broji, npr. *jâko slâbo; jâko škûra; Lÿci je se jâko vîdil; tûj nam se jâko vîdilo; još jâko dûgo dûrâ*, ali *mnôgo*, odnosno *mlôgo nõvâc*. U gradišćanskohrvatskim se govorima također rabi prilog *jako*, ali se ne rabi *mnogo / mlogo* nego prilog *čûda*. U istom se značenju prilog *čûda* rabi i u oštarskom govoru. U kompoljskom se govoru također za oznaku intenziteta rabi prilog *jâko*, npr. *jâko skûpo, jâko lîpo*, dok se za oznaku množine usporedno rabe prilozima *čûdo i pûno*⁴². Hajmaški govor karakteriziraju i sintagme tipa *pòp je pròdikâl* 'dijecezanski svećenik je propovijedao'. Istovjetna se sintagma rabi u oštarskom govoru, a gotovo istovjetna sintagma *pòp je pròdikal* rabi se i u kompoljskom govoru⁴³. U čakavskim se gradišćanskohrvatskim govorima naziv *pòp* susreće vrlo rijetko jer se u tom značenju uglavnom rabi riječ *gospodin*. U hajmaškom se govoru rabi latinizam *plebâniya* u značenju 'župa'. Srodan talijanizam *plovâniya* (prema tal. *piovano*) udomaćio se u oštarskom govoru, odnosno u kompoljskom *plovanija*⁴⁴, dok se u gradišćanskohrvatskim govorima rabi germanizam *fâra*. Dvočlani nazivi *rûškovo dŕvo, râstovo dŕvo i vòcne dŕvo* u hajmaškom govoru imaju značenja 'stablo kruške', 'stablo hrasta' i 'voćka, tj. stablo voća'. U kompoljskom su rječniku zabilježene imenice *dŕvo* u značenju 'stablo' i *vòcne* 'voće', te pridjevi *rûšvov* 'kruškov' i *rastôv, rastôva, -o* 'hrastov, -a, -o'⁴⁵. Nema međutim potvrda o uporabi dvočlanih naziva sukladnih onima u Hajmašu. U gradišćanskohrvatskim se pak govorima susreću dvočlani nazivi *hruškovo drivo, rastovo drivo i sadovno drivo*

41 Isto, str. 32. i 399.

42 Isto, str. 273., 88. i 805.

43 Isto, str. 773.

44 Isto, str. 629.

45 Isto, str. 140., 1081., 869. i 828.

(potonje u značenju 'stablo voća općenito'). Čakavizma *drivo* nema ni u oštarskom govoru nego samo inačica *dřvo* u značenju 'stablo'.

U hajmaškom je govoru niz riječi i naziva (domaćih i romanizama) kojih sukladnice susrećemo i u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima, i u kompoljskom govoru, i u govorima s čakavskom osnovicom u ogulinsko–modruškoj udolini. Toj skupini pripadaju npr. hajmaške imenice *famîlija* 'obitelj', *měrlin* u značenju 'mrkva', *năćeve* 'drveno korito u kom se mijesi kruh', *põndiljak* (rjeđe *põndijak*) 'ponedjeljak', *prodikâlnica*⁴⁶ 'propovjedaonica', *pũstara* 'neobrađeno zemljište', *răca* 'patka', *stěna* 'pregradni zid', *žitak* 'život', glagol *dũrăt* 'trajati', prilozi *dđst* 'dosta' i *năjprvo* 'najprije', prijedlog *med* 'među'⁴⁷. Toj skupini pripadaju i hajmaške imenice *lăsi* u značenju 'kosa', *pětăj* 'pijetao', *potpăuz* 'pazuhanje' i *škrjĵăk* 'šešir, klobuk'. Imenica *lăsi* u istom se značenju rabi u oštarskom govoru. Isto vrijedi za inačice *lăsi* i *vlăsi* u gradišćanskohrvatskim govorima. U kompoljskom se govoru toj riječi suzilo značenje pa su *vlăsi* samo 'kosa u muškarca'⁴⁸. U kompoljskom se govoru rabi inačica *petěj* 'pijetao'⁴⁹, *krljĵăk* 'šešir'⁵⁰, a u gradišćanskohrvatskim govorima inačice *petej* i *peteh*, *krljača* i *krjača*. Prijedložno–imenička sraslica *potpauz* (rjeđe *potpaza*) 'pazuhanje' rabi se u gradišćanskohrvatskim ikavsko–ekavskim govorima. U oštarskom se govoru rabi realizacija bez prijedloga *păvuz* (s provedenim premetanjem *pazuv* > *pavuz*), a u kompoljskom je rječniku zabilježena realizacija *păz* u tom značenju⁵¹. U hajmaškom su govoru uobičajene sintagme *škũra vječer*, *škũra noć*. Romanizam *škur* 'taman' rabi se i u kompoljskom govoru⁵², a također u govorima ogulinskoga kraja, kao i u gradišćanskohrvatskim govorima. Isto se može reći i za imperativne izraze

46 Zanimljivo je da se usporedno s tudicama *prodikat* 'propovijedati' i *prodikalnica* 'propovjedaonica', u Hajmašu sačuvala domaća riječ *propovitka* 'propovijed' kao tvorbeno nemotivirana riječ u današnjem hajmaškom govoru.

47 U kompoljskom su rječniku zabilježene potvrde *měrlin* (str. 405.), *năćeve* (str. 441.), *põndiljak* (str. 668.), *prodikâlnica* (str. 773.), *pũstara* (str. 806.), *răca* (str. 811.), *stěna* (str. 931.), *žitak* (str. 1180.), *dũrăt* (str. 143.), *dđst* (str. 128.), *năjprvo* (str. 455.), *med* (str. 402.).

48 Isto, str. 1080.

49 Isto, str. 615.

50 Isto, str. 341.

51 Isto, str. 607.

52 Isto, str. 969.

tipa *Dôjdi sìmo! Hòdi sìmo!* 'dodi ovamo'. U kompoljskom govoru ti izrazi glase *Dòjdi sìmo! Òdi sìmo!*⁵³, a u Gradišću su obično u inverziji *Simo hodi!* I inače je prilog *sìmo* uobičajen u svim navedenim govorima, npr. u hajmaškom *jèdan je sìmo dòdāl*. U tom se govoru susreće i rečenica *Dèd i stàri dèd su nàtrāg pròšli u Hrvātsko* ('djed i pradjed su otišli natrag, tj. vratili se u Hrvatsku'). Potpuno istovjetna rečenica može se čuti i u pojedinim gradišćanskohrvatskim govorima, posebice u južnijem dijelu Gradišća gdje se ne rabi dvočlani naziv *stari otac* nego *ded*. U gradišćanskohrvatskim se govorima također rabi glagolski pridjev radni *prošli* u značenju 'otišli', a također i ime države u srednjem rodu. Navedeni je glagolski pridjev u tom značenju moguć i u kompoljskom govoru, ali se umjesto dvočlanoga naziva *stari ded* rabi izvedenica *pràded*⁵⁴. Hajmaška sintagma *čòvik je nùtri sìdil* također je moguća i u kompoljskom govoru⁵⁵, dok se u gradišćanskohrvatskim govorima, kako je već spomenuto, rabi starija fonološka inačica *človik*. Oštarska realizacija *čòvik* sukladna je hajmaškoj i kompoljskoj. U svim je razmatranim govorima moguća sintagma sukladna hajmaškoj *četrdèsèt dan je dùralo* 'trajalo je 40 dana'. U kompoljskom bi npr. govoru ta sintagma glasila *četrdèsèt dān je dùralo*⁵⁶.

U hajmaškom se govoru rabi blagdansko ime *Svì svēci* (1. studenoga). U ogulinsko–modruškoj udolini i u Kompolju⁵⁷ rabi se pak inačica *Sìsveti*, pa su u tom primjeru govori ogulinskoga kraja i kompoljski govor bliži gradišćanskohrvatskim govorima nego hajmaškomu govoru.

Po nekim je leksičkim realizacijama hajmaški govor znatno bliži gradišćanskohrvatskima nego npr. kompoljskomu govoru. Tako se npr. u hajmaškom govoru rabe imenice *žèldāc* u značenju 'žir, želud' i *pàstīr*. Realizacija *pastir* rabi se i u svim gradišćanskohrvatskim govorima, a u Kompolju turcizam *čòban*⁵⁸. Valja pretpostaviti da je hajmaška imenica *žèldāc* nekoć bila deminutiv koji je izgubio značenje deminutivnosti i potisnuo iz uporabe polaznu imenicu od koje je izveden. U

53 Isto, str. 887. i 535.

54 Isto, str. 702.

55 Vidi sastavne elemente na str. 87., 88. i 514.

56 Postavka je moguća na temelju podataka u kompoljskom rječniku na str. 80., 100. i 143.

57 Vidi: Kranječević, str. 889.

58 Isto, str. 87.

gradišćanskohrvatskim se govovima rabi imenica *želud* u tom značenju, a u kompoljskom govoru *žir*⁵⁹.

Po fonološkim realizacijama pojedinih leksema hajmaški je govor također bliži gradišćanskohrvatskima i govovima ogulinskoga kraja nego kompoljskomu govoru, npr. u Hajmašu *tòrāk* 'utorak', *čërtak* 'četvrtak', *sòbota* 'subota', *rùška* 'kruška', u Oštarijama *tòrak*, *čërtak*, *sòbota*, u gradišćanskohrvatskim ikavsko–ekavskim govovima najčešće *torak* / *tuorak*, *čërtak*, *sobota* te inače *hruška* i *ruška*. U kompoljskom se pak govoru rabe fonološke inače *utòrak*, *čëtvrták*, *subòta* i *rùšva*⁶⁰. Neke su pak značajke zajedničke svim razmatranim govovima, npr. u Hajmašu *čër* 'jučer', na gradišćanskohrvatskom govornom području i u Kompolju *čer* i *čera*, u Oštarijama *čëra*.

U hajmaškom je govoru još niz realizacija koje su sukladne gradišćanskohrvatskima, npr. imenica e–sklonidbe *bika* u značenju 'bik', zatim imenice *lastòvica* 'lastavica', *mrvinac* 'mrav', *pòkòp* 'sprovod', *škòpa* 'vrsta slame kojom se pokrivaò krov', *zùbi* u značenju 'usta', glagoli *dòjit* u značenju 'musti' (npr. *tùj smo døjili mlíko*), glagol *svètiti* 'blagoslivljati' s imeničkom izvedenicom *svètilo* 'predmet u obliku štapića, u kojem je blagoslovljena voda', npr. *Svètilom su žìto svètili, i škrìnju su s òtim svètili. Mârkova — ònda su žìta svètili*. Toj skupini pripada i glagol *vìdit se* u značenju 'svidati se', npr. *tùj nam se jáko vídilo* 'tu nam se jako svidalo' te glagol *pòznat* u značenju znati, tj. kada se ne odnosi na poznavanje ljudskih bića, npr. *Rìbe nìsmo pòznali*. Tu su i prilozi *nìgdìr* 'nigdje' i *od nìgdìr* 'niotkuda, niodakle'. Hajmaška sintagma *křt ròva* 'krtica ruje' također je, kako je već spomenuto, uobičajena u gradišćanskohrvatskim govovima. U značenju 'jastreb' u Hajmašu se rabi realizacija *pìjün*, a u brojnim gradišćanskohrvatskim govovima *pijuk*. U Hajmašu se rabi imenica *lutrân* 'protestant' i pridjev *lutrânski* 'protestantski', a u gradišćanskohrvatskim govovima u istom značenju *lutor* i *lutorski*. U Hajmašu je blagdan *Mâcicova nèdija* / *nèdilja* 'Cvjetnica', a u Gradišću u istom značenju *Mâcicna nèdija* / *nèdilja*. Po tom se ti govori razlikuju od npr. govora Oštarija, Ogulina i Kompolja u kojima se rabi ime *Cvitnica*. Hajmaška sintagma *mâcice su svètili* u značenju 'vrsta biljke s baršunastim vrškovima koja se blagoslivlja na Cvjetnicu' može se čuti i u Gradišću.

59 Isto, str. 1180.

60 Isto, str. 1059., 84., 939., 940. i 868.

Glagol *zbûrgat* se u hajmaškom se govoru rabi u značenjima 'izgubiti se, zabuniti se, zbuniti se uznemiriti se' (zavisno o kontekstu), npr. *kàko sam zbûrgan* 'kako sam zbunjen'. U gradišćanskohrvatskom se glagol *zburkat* se rabi u značenju 'uznemiriti se'. U kompoljskom se pak govoru rabi glagol *zbûrgat* u značenju 'pomiješati sve zajedno'⁶¹

S druge strane, u hajmaškom je govoru niz turcizama različitoga tipa, koje gradišćanskohrvatski govori ne poznaju, npr. *bârjak* 'zastava', *bûnâr* 'zdenac', *čâkšire* 'hlače', *čârape*, *čôrba* 'juha', *čêlav* 'koji je bez kose', *čûprijâ* 'most', *divânit* 'razgovarati' (npr. *mòrem divânit*, *mòremo mào divânit*), *drûm* 'cesta', *dûcân* 'prodavaonica', *hâlât* 'oruđe, alat', *hâlvija* 'dvorište, avlija', *kâšika* 'žlica', *kômšija* 'susjed', *kômšînstvo* 'susjedstvo', *komšînsko sêlo* 'susjedno selo', *měnduše* 'naušnice', *òđâk* 'dimnjak', *òđâkâr* 'dimnjačar', *pênder* 'prozor', *râkija*, *sâkâk* 'ulica, sokak', *sât* 'ura', *šâmija* 'rubac', *šamîca* 'rupčić', *tâvân* 'prostor pod krovom', *zânât* 'obrt'. Toj skupini možemo dodati i grecizme usvojene preko turskoga, npr. *jěptino* 'koje je niske cijene, jeftino', *krèvet* 'postelja', te ostale grecizme kao npr. *hîljada* 'tisuća' i *pòdrum*. Tek dio tih turcizama rabi se u govorima ogulinskoga kraja, još ih je više u kompoljskom govoru, ali drugi dio navedenoga leksika izostaje u govorima s čakavskom osnovicom u kraju iz kojega Hajmšani potječu. Ta se tvrdnja odnosi na lekseme *čorba*, *čuprija*, *halvija*, odnosno *avlija*, zatim *menduše*, *odak*, *odakar*, *pendër*, *sakak*, odnosno *sokak*, *šamija*, *šamica*, *čakšire*, *tavan*, a djelomice i na grecizme *hiljada*, *podrum*. Tako se npr. u Kompolju, kao i na gradišćanskohrvatskom govornom području, umjesto hajmaškoga turcizma *tavan* rabi riječ *pôd* u značenju 'prostor ispod krova', a umjesto grecizma *podrum* domaća riječ *pîvnica* u istom značenju⁶². Neki se leksemi u kompoljskom govoru rabe u istom značenju kao u hajmaškom, ali u drukčijoj fonološkoj inačici kao npr. *alât*⁶³, dok neki drugi imaju drukčije značenje pa je u Kompolju *kâšika* 'drvena lopatica na mlinskom kotaču'⁶⁴. S druge strane, u hajmaškom govoru izostaju neki uobičajeni turcizmi kao npr. *kapija*, a u tom se značenju rabi dvočlani izraz *pûtska urâta*. Umjesto tuđice *škrt* rabi se sintagma *zâ se je taj čòvik*, tj. 'škrt je'.

61 Isto, str. 1156.

62 Isto, str. 636., 637. i 623.

63 Isto, str. 4.

64 Isto, str. 297.

Unatoč tim iznimkama, znatno veća zastupljenost turcizama u hajmaškom govoru nego u bilo kojem drugom govoru kojemu je osnovica čakavski ikavsko–ekavski dijalekt, bilo u matičnoj domovini ili u dijaspori, upućuje na zaključak da su predci Hajmašana došli u snažniji kontakt s nekim štokavskim govorima nakon iseljenja iz svoje prvotne postojbine. Ti su štokavski govori utjecali na hajmaški uglavnom na leksičkoj razini.

Budući da razmatrani govor pripada hrvatskoj dijaspori u Mađarskoj, ne začuđuje veći broj mađarizama u tom govoru, npr. već spomenuti pridjev *bùtast* 'glup' (prema mađ. *buta*), imenice *kàtana* 'vojnìk' (prema mađ. *katona*), *kùnja* 'kuhinja' (prema mađ. *konyha*), *šàrloš* 'onaj koji ima srp, kosac' (prema mađ. *sarlós*). Od potonjega je izvedeno blagdansko ime *Šàrloška* (u prijevodu 'Srpnica'). Označuje blagdan Gospina pohoda sv. Elizabeti, koji se u Panoniji tradicionalno slavi 2. srpnja⁶⁵. Veći je broj mađarizama zajednički hajmaškomu govoru i gradišćanskohrvatskim govorima, npr. već spomenuta imenica *gôja* 'roda' (prema mađ. *gólya*), *bòsôrka* 'vještica' (prema mađ. *boszorkány*), *notâruš* 'bilježnik' (prema mađ. *nótárius*), zatim *tòlmāč* 'tumač' (prema mađ. *tolmács*), te mađarski oblici latinskih naziva mjeseci tipa *aprîluš* 'travanj', *mâjuš* 'svibanj' (prema mađ. *május*), npr. *u aprîlušu*, *u mâjušu*. Neki od hajmaških mađarizama susreću se i u kompoljskom govoru, npr. u Hajmašu *bākānde* 'vrsta teške obuće' (prema mađ. *bakancs*), u Kompolju *bākanže*⁶⁶.

Sukladno ostalim hrvatskim govorima s područja nekadanje Austro–Ugarske Monarhije, u hajmaškom se govoru također susreću različiti germanizmi. Uglavnom su istovjetni germanizmima iz gradišćanskohrvatskih govora, npr. *šnâjder* 'krojač' (prema njem. *Schneider*) i hibridna izvedenica s domaćim sufiksom *šnâjderka* 'krojačica', *fârba* (prema njem. *Farbe*), *fârbār* 'ličilac' (prema njem. *Färber*) te hibridne glagolske izvedenice s domaćim sufiksom *fârbat* 'ličiti' (prema njem. *färben*) i *mâlat* 'crtati' (prema njem. *malen*)⁶⁷. Analogno germanizmu *štîgnice* 'stube' (prema njem. *Stiege*), u hajmaškom se govoru još rabi i imenica *štîge* u značenju 'ljestve', premda se u njemačkom jeziku u tom

65 U pojedinim gradišćanskohrvatskim govorima u Mađarskoj rabi se za taj blagdan ime *Marija od serpa*.

66 Kranjčević, str. 15.

67 U gradišćanskohrvatskom se rabi inačica *moljat*, odnosno *mojat*.

značenju rabi imenica *Leiter*⁶⁸. S druge strane, germanizam *Fàšinjak* (prema njem. Fasching) rabi se u hajmaškom i u brojnim gradišćanskohrvatskim govorima, dok se u preostalim gradišćansko-hrvatskim govorima rabi hrvatski čakavski naziv *mesopust*, također u Oštarijama *mèsopust*, u Kopolju *mesopûst*⁶⁹. Očit se utjecaj njemačkoga jezika na hajmaški govor prepoznaje i u hibridnoj sintagmi *svēti Jòhan*, npr. *Svēti Jòhan iz Nèpomuka je náš svētak*. Dvočlani naziv *cřveno vıno* u značenju 'crno vino' prevedenica je njemačkoga naziva *Rotwein*⁷⁰. Zato je u Hajmašu osnovna podjela vina na *cřveno vıno* i *bēlo vıno*.

Još je nekoliko leksičkih zanimljivosti u hajmaškom govoru. Tako se glagol *šibat* rabi u značenju 'krečiti', npr. *čēr sam šibāl* 'jučer sam krečio'. Budući da su i Hajmašani njegovali običaj simboličnoga šibanja djece na blagdan Nevine dječice, rabili su imenicu *žùbrika* u značenju 'šiba kojom se šibalo djecu na *Sitne dıce dān*', te glagol *žùbrikat* u značenju 'šibati *žùbrikom*'. U značenju 'košnica' u hajmaškom se govoru rabi riječ praslavenskoga podrijetla *lubûrka* (prema praslav. *lub* 'kora od drveta, *lubura* 'kotarica od kore od drveta)⁷¹. Riječ *košnica* se u Hajmašu ne rabi, pa opis značenja te riječi na hajmaškom govoru glasi: *lubûrka je kadi su čēle živili*. Pozornost valja posvetiti i hajmaškim priložima *kòmaj* u značenju 'jedva' i *kàdarkòli* u značenju 'bilo kada'. Ti se prilozima danas ne rabe ni u kopoljskom govoru ni u govorima ogulinskoga kraja. Usporedbe sa slovenskim priložima *kómaj* i *kàdarkóli* još su jedan podsjetnik koliko su hrvatski govori u prošlosti na leksičkoj razini bili bliski slovenskima.

Kada se broj govornika hrvatskoga jezika u Hajmašu smanjio na mali broj ljudi, hajmaški je govor još uvijek bio vitalan pa su se usvajale i nove »moderne« riječi kao npr. *privatizâcija*.

Dio blagdanskih imena koja se rabe u hajmaškom govoru, na leksičkoj je i morfološkoj razini istovjetan imenima u govorima ogulinsko-modruške udoline, te onima u kopoljskom govoru i u većini gradišćanskohrvatskih govora. Toj skupini pripadaju hajmaška blagdanska imena *Čısta srēda* 'prvi dan korizme, Pepelnica', *Vâzam*

68 U gradišćanskohrvatskim govorima rabi se imenica *štige* u značenju 'stube' i *lojtre* u značenju 'ljestve'.

69 Vidi: Kranjčević, str. 405.

70 U gradišćanskohrvatskim je govorima uobičajena inačica *črljeno vino*.

71 Vidi: Skok, knj. 2., str. 322.

'Uskrs', *Svêta Têlova*⁷² 'Tijelovo', *Velika Mâša* 'Velika Gospa' (15. kolovoza), *Mâla Mâša* 'Mala Gospa' (8. rujna), (Sveti) *Mikula* (6. prosinca). Zajedničko se ime rabi i za Dušni dan (2. studenoga), ali u Hajmašu u množinskom obliku *Mîtve gòde*, isto npr. u Oštarijama na *Mrtvê gòde*, dok se u gradišćanskohrvatskim govorima i u Kompolju rabi to dvočlano ime u jednini, tj. *Mrtvi god*. Za blagdan Duhova rabi se poimeničeni pridjev ženskoga roda: u Hajmašu *Svêta Dôva*, u Kompolju *Dôva*⁷³. U Ogulinu se također rabi taj oblik, ali sa sačuvanim fonemom *h* i bez sažimanja samoglasnika, tj. *Dûhova*. U Oštarijama se za to blagdansko ime rabi dugi oblik množine muškoga roda *Dùovi*, a u gradišćanskohrvatskim govorima najčešće kratka množina muškoga roda, tj. *Duhi*. Hajmaško ime *Bêla nêdilja* u nešto drukčijoj fonološkoj inačici rabi se i u ogulinskom kraju i u Gradišću⁷⁴. Tri dana prije blagdana Spasova u Hajmašu se nazivaju *Križovski dâni*. U gradišćanskohrvatskim je govorima uobičajena fonološka inačica *križevski dani*, a npr. u Ogulinu tvorbena inačica *križevački dani*⁷⁵. Blagdan svetoga Josipa (19. ožujka) u Hajmašu se naziva *Svêti Jòžef*. Realizacija *Sveti / Svieti Jožef / Juožef* uobičajena je i u gradišćanskohrvatskim govorima kao posljedica inojezičnoga utjecaja, dok se npr. u Ogulinu rabi blagdansko ime *Svêti Jòsip*, a u Oštarijama i Kompolju *Josipova*. Hajmaško blagdansko ime *Nòva gòdina* (1. siječnja) na leksičkoj je razini istovjetno u govorima ogulinsko-modruške udoline i u kompolskom govoru, dok se u gradišćanskohrvatskim govorima rabi leksička inačica *Novo / Nuovo leto / lieto*. Hajmaško ime *Velika nêdilja* 'tjedan prije Uskrsa, Veliki tjedan' na leksičkoj je razini sukladno kompolskomu imenu, dok se npr. u Oštarijama i Ogulinu u tom značenju rabi leksička inačica *Vêliki cêdan*. Gradišćanskohrvatska realizacija *Veliki tajedan* i ogulinska *Veliki cêdan* fonološke su inačice, ali su sukladne na leksičkoj razini. Blagdan Nevine dječice (28. prosinca) u hajmaškom se govoru naziva *Sîtnê dîce dân*. Isti sintagmatski ustroj, ali s drukčijim pridjevskim leksemom rabi se i u govoru Oštarija, tj. *Dròbne dîcê dân*, također i u govorima s čakavskom

72 U gradišćanskohrvatskim govorima, u ogulinskom kraju i u Kompolju to se blagdansko ime rabi bez anteponiranoga pridjeva *sveta*, tj. rabi se samo poimeničena imenica *Telova*.

73 Vidi: Kranjčević, str. 131.

74 Za kompolski govor nemam podatak.

75 Za kompolski govor nemam podatak.

osnovicom oko Karlovca i Duge Rese⁷⁶. U gradišćanskohrvatskim se pak govorima za taj blagdan rabe imena *Nekrivična dica / dičica i Mladenci / Mladienci*.

Jedan leksički detalj nedvojbeno upućuje na podrijetlo Hajmašana iz kraja koji nije daleko od Ogulina, a to je blagdansko ime *Svètica* 'Svijećnica' (2. veljače) i *Drùga Svètica* 'Blagovijest' (25. ožujka). U Ogulinu i Oštarijama Svijećnica se naziva *Prva Svetica*, u ogulinskom Zagorju *Prva Svètica*, dok se u Kompolju rabi ime *Svićnica*⁷⁷, a u Gradišću je najčešća inačica *Svićnjica*. U Ogulinu i Oštarijama Blagovijest se naziva *Druga Svetica*, u ogulinskom Zagorju *Drùga Svètica*, dok se u Kompolju rabi množinsko ime *Blàgovisti*⁷⁸, a na gradišćanskohrvatskom govornom području najčešće je ime *Nazvišćenje*⁷⁹.

Iz hajmaške frazeologije zabilježila sam realizacije *tàko dâleko smo s crìkvom* 'dotle smo stigli s crkvom' i zanimljivi frazem *fàli mu jèdno kòlo* sa značenjem 'blesav je'.

Izbor iz leksičke semantike

U hajmaškom se govoru, kako je već spomenuto, riječ *čòvik* rabi u značenju 'čovjek' i 'muškarac', a zanimljivo je da je *muškàrac* uglavnom stilski obilježena riječ koja se rabi u značenju 'muškarčina, jak muškarac', premda može biti i stilski neutralan naziv osobe muškoga spola. Stilski je neutralno značenje te riječi npr. u rečenici: *Trî muškàrca smo bili u famìliji*. Kao i u gradišćanskohrvatskim govorima, pridjev *kršćànski* znači samo 'katolički' i ne odnosi se na druge kršćanske skupine. Riječ *nèdija* rabi se u značenju 'nedjelja i tjedan', a riječ *kùća* u značenju 'kuća' i 'soba'. U sintagmi *sâki mîsec* riječ *mîsec* označuje 'dvanaesti dio godine', a

76 Vidi: Marinko Perušić, *Rječnik čakavsko-kajkavskih govora karlovačko-dugoreškoga kraja*, Karlovac, 1993., str. 22.

77 Vidi: Kranjčević, str. 948.

78 Isto, str. 32.

79 Za svoga gotovo dvadesetogodišnjega terenskoga istraživanja hrvatskih blagdanskih imena u domovini i dijaspori, nigdje nisam naišla na imena (*Prva*) *Svetica* i *Druga Svetica* za blagdane Svijećnice i Blagovijesti, osim u govorima s čakavskom osnovicom na širokom području ogulinsko-modruške udoline, te u Hajmašu.

u sintagmi *mèsec lípo sìje* označuje 'Zemljin satelit'. Riječ *kíp* rabi se u Hajmašu u značenju 'slika', kao u gradišćanskohrvatskim govorima, dok u Kopolju *kíp* znači 'statua'⁸⁰. Protivno tomu, stara hrvatska imenica *rúb* u značenju 'stolnjak' rabi se i u Hajmašu i u Kopolju. Zanimljivo je da u hajmaškom govoru, premda se sačuvala riječ *rúb* u značenju 'stolnjak', nije se sačuvala riječ *rubac* koja je etimologijski gledano deminutiv imenice *rúb* u spomenutom značenju. U Kopolju se pak i danas usporedno rabe *rúb* i *rubác*⁸¹, dok se u Hajmašu, kako je već spomenuto, u značenju 'rubac' rabi turcizam *šámija*. Taj odnos također potkrjepljuje tvrdnju da su predci današnjih Hajmašana nakon iseljenja došli u kontakt s nekim štokavskim govorom. Valja još napomenuti da u hajmaškom govoru imenica *rúblje* nije zbirna imenica od hajmaškoga *rúb* nego se rabi u značenju 'odjeća općenito'. Hajmaška riječ *lice* označuje samo jednu stranu lica, dok se cijelo ljudsko lice naziva *ðbraz*. Riječ *sát* u jednini označuje jedinicu vremena, dok u množinskom obliku *sáte* označava napravu, obično zidnu, npr. to su *sáte* 'to je zidna ura'. Riječ *škrñnja* u Hajmašana znači 'mrtvački kovčeg'. U hajmaškom se govoru pod nazivom *glíva* podrazumijeva svaka gljiva, jestiva i nejestiva. Za otrovnicu se kaže *ðivja glíva*. U gradišćanskohrvatskim pak govorima *glíva* je samo otrovnica, dok za jestive gljive ne postoji opći naziv nego pojedinačni po vrstama, tj. *rganj*, *pečurva*, *loclin* itd.

Značenje riječi *níš* uvjetovano je rečeničnim ustrojstvom. Riječ *níš* znači 'ništa' u rečenici *Ni jèdnu mòlitvu nè znām, bàš níš*. U rečenici *Mèsa níš nìje bilo* riječ *níš* zapravo znači 'uopće, nimalo'. Ta je značajka zajednička hajmaškomu i gradišćanskohrvatskim govorima.

Zaključne napomene

Premda bi bila zanimljiva usporedba hajmaškoga govora s različitim govorima s čakavskom osnovicom u ogulinsko–modruškoj udolini, u ovom je radu najviše uspoređivan s govorom Oštarija jer je to jedan od govora s toga područja koji je u nešto manjoj mjeri bio izložen međunarječnim

---

80 Isto, str. 302.

81 Isto, str. 864.

prožimanjima. Stoga je prikladan za usporedbe s hajmaškim govorom kojega je osnovica također čakavska, ikavsko-ekavska. Usporedba s gradišćanskohrvatskim govorima vršena je zato što gradišćanski Hrvati, ikavsko-ekavski čakavci, uglavnom potječu s područja od Ogulina prema Karlovcu. Te usporedbe, te osobito usporedba s kompoljskim govorom u Gackoj dolini, navode na zaključak da Hajmašani nisu podrijetlom s narječne tromeđe koja je bila istočno i sjeveroistočno od Ogulina. Predci Hajmašana najvjerojatnije su živjeli južno od Ogulina, bliže ogulinskomu Zagorju. Moguće je pretpostaviti da su bili smješteni južno ili jugoistočno od ogulinskoga Zagorja, prema Lici. Na hajmaški govor s čakavskom osnovicom znatno je više utjecala štokavština nego kajkavština. Kajkavizmi iz hajmaškoga govora uglavnom se susreću i u Ogulinu, te posebice u govorima u zaselcima ogulinskoga Zagorja, na susretištu triju narječja, ali ih je u hajmaškom govoru znatno manje. Inonarječni utjecaj na hajmaški govor nije na svim jezičnim razinama jednako izražen, a najočitiiji je na leksičkoj razini. Valja istaći da je štokavština u dvije etape utjecala na hajmaški govor. Prvi se utjecaj dogodio još prije preseljenja u Mađarsku jer su predci Hajmašana živjeli na području čakavsko-štokavskih preplitanja. Drugi se utjecaj dogodio nakon napuštanja kraja iz kojega potječu, a to je područje između Ogulina i Otočca. Taj se drugi utjecaj manifestirao na leksičkoj razini, a možda je bio i inojezični, a ne samo inonarječni.

Literatura

- Čilaš Šimpraga, Ankica i Mijo Lončarić: Najistočniji čakavski govor — Hajmaš (Nagyhajmás), u: Mijo Lončarić, Kajkaviana & alia, Zagreb — Čakovec, 2005., str. 401.–404.
- Ivić, Pavle: Prilog rekonstrukciji predmigracione dijalekatske slike srpskohrvatske jezičke oblasti, Zbornik za filologiju i lingvistiku, knj. 4.–5., Novi Sad, 1961.–62., str. 117.–130.
- Kranjčević, Milan: Rîčnik gäcke čakävšćine. Kónpoljski divân, Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke, Graftrade, Rijeka, 2004.
- Krpan, Stjepan: Od Ogulina do Dombovara, Hrvatski kalendar 1993, ur. Mijo Karagić, Budimpešta, 1993., str. 44.–48.

- Lisac, Josip: Glasovi srednjoločakavskoga dijalekta, Čakavska rič, god. XXX., br. 1.–2., Split, 2002., br. 79.–90.
- Perušić, Marinko: Rječnik čakavskoga narječja sela Mihaljevići kraj Oštarija, Čakavska rič, god. XXI., br. 1., Split, 1993., str. 73.–90.
- Skok, Petar: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU, Zagreb, knj. 1., 1971.; knj. 2., 1972.; knj. 3., 1973.
- Strohal, Rudolf: Današnje oštarijsko narječje, Rad JAZU, knj. 180., Zagreb, 1910., str. 1.–57.
- Vulić, Sanja: Govor Zagorja kod Ogulina — susretište triju narječja, u knjizi: Antun Luketić, Zagorje kod Ogulina, Zagorje, 1994., str. 46.–48.
- Vulić, Sanja: Iz gradišćanskohrvatske sinonimije, Riječ 2, Rijeka 1996., str. 89–96. (isto u Pannonisches Jahrbuch 1997, Literas — Verlag Wien, Güttenbach / Pinkovac 1997., str. 396.–402.)
- Vulić, Sanja: Oštarska čakavica, u: Oštarije, ur. Nikola Gračanin, Oštarije, 2002., str. 104–116.
- Vulić, Sanja: Govor Oštarija kod Ogulina u odnosu prema gradišćanskohrvatskim govorima, Panonski ljetopis 2003, ur. Robert Hajszan, Pinkovac / Güttenbach, 2003., str. 428.–439.
- Vulić, Sanja: Modruški govor u okviru govora s čakavskom osnovicom u kontinentalnoj Hrvatskoj, Modruš, god. I., br. 1., Modruš, 6. lipnja 2004., str. 19.–21.
- Vulić, Sanja: Govor Hajmaša u Mađarskoj, Čakavska rič, god. XXXIII., br. 1.–2., Split, 2005., str. 5.–30.
- Vulić, Sanja: Govor Hrvata u Mađarskoj koji su podrijetlom iz ogulinskoga kraja, Modruš, god. III., br. 3., Modruš, 11. lipnja 2006., str. 35.–36.
- Vulić, Sanja: Oštarski govor u Strohalovo doba i danas, Svjetlo, br. 3.–4., Karlovac, 2006., str. 181.–193.

